SOME PAGES IN THE ORIGINAL CONTAIN FLAWS AND OTHER DEFECTS WHICH APPEAR ON THE FILM

మనుమంచిభట్టు

అశ్వలక్షణసారము

రాజమండ్రి, 1929

Record no. 301

Manumancibhattu

Asvalaksanasaramu

Rajamandri 1929

Record no. 301

Bibliographic Record Target

మనుమంచిభట్టు.

అశ్వలక్షణసారము / ఇది మనుమంచిభట్టు ప్రణీతము.- 2. కూర్పు.- రాజమండ్రి : కొండపల్లివీరవెంకయ్య, 1929.

(1), 72 p. :20 cm.

Record no. 301

Manumañcibhaṭṭu.

Aśvalakṣaṇasāramu / idi Manumancibhaṭṭu praṇītamu.- 2. kūrpu.- Rājamaṇḍri : Koṇḍapallivīraveṃkayya, 1929.

(1), 72 p. :20 cm.

Record no. 301

అశ్వలక్షణసారము.

ఇది

మనుమంచిభట్టు ప్రణీతము.

ప్రకాశకులు:

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య

బుక్ సెల్లరు, రాజమండ్రి.

రెండవకూర్పు 1000 ప్రతులు.

కాకినాడ.

కాకినాడముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపబడియె.

1929.

[వెల 1—0—0.

పీఠిక

భాషాభిమానులారా !

ఈగ్రంథరాజమును బహువ్యయప్రయాసలకోర్చి గౌతమీ పుస్తక భాండాగారము నందలి తాటియాకు పుస్తకమునుండి యెత్తి వ్రాసితిని. ఇద్దానిని భైరవాచార్య పుత్రుడగు మనుమంచిభట్టను నాతడు రచించియుండెను. ఈతడు గ్రంథములో నొకచోట దాను శాలిహోత్రుడుచే మున్ను రచింపబడినదాని నాంధ్రీకరించినట్లు జెప్పియున్నాడు. (చూ. ప్రథమాంకురము 2 పద్యము) ఈతడీగ్రంథమును సాళువకంపభూపాలునకు అంకితమొసంగెను. వీరికాలమును నిర్ణయించుటకు తగిన యాధారములు లభించుట లేదు. నాయల్పబుద్ధికి దోచినట్లుగ వివరణమును వ్రాసి స్పురింపలేదు. కొన్ని పద్యములు తప్పుబడి యుండునని దోచుచున్నది.

పాఠకులు నాప్రమాద జనితదోషముల మన్నించి పూర్వకవిశేఖరుడగు మనుమంచిభట్టుపై నాదరముంచి యభిమానింతురు గాక.

కాకినాడ,
8-17.

ఇట్లు,
మద్దూరి శ్రీరామమూర్తి.

శ్రీరస్తు.

అశ్వలక్షణసారము

ప్రథమాంకురము.

శ్రీరమణీముఖపద్మ
స్మేరస్మితమధురసాను । సేవానిపుణో
దారభ్రమరవిహార
స్వారుడు కృతిపతికి నిత్య । సంపదలొసగున్.

ఉ. అనఘుడు శాలిహోత్రుడు హ।యంబులకున్ మును జెప్పినట్టియా
యనుపమలక్షణంబులు వ । యఃపరిమాణము రోమజంబులన్
దెనుగున నెల్లవారలకు । తేటపడన్ రచియింతు సత్కవుల్
వినికొనియాడ దానగుణ । విశ్రుత కన్నయమేదినీశ్వరా. 2

హయలక్షణవేత్తయగు శాలివాహనుడు మున్ముందుగా జెప్పిన అశ్వలక్షణములను, ఆయుఃప్రమాణమును గురించి తెలుగున సర్వజనులకు దెలియునట్లుగను- సత్కవీశ్వరులు గొనియాడునట్లుగను జెప్పెదను. అని కృతికర్తయగు మనుమంచి భట్టారకుడు జెప్పియున్నాడు. ఈగ్రంథము సాళువ కంపభూపాలున కంకిత మీయబడినది.

క. జలనిధిమథనావసరమున
జలజభవుని మేని పద్మ । జలకణములుగా

డ్పుల సంగమమున భావకీ।
వలె హరులు పుట్టెఁ గన్న । వసుధాధీశా !

దేవదానవులు సురకొఱకై పాలసముద్రమును మందరపర్వతముచే తరుచుచున్నప్పుడు- బ్రహ్మదేవునియొక్క- స్వేతబిందువులు గాడ్పులతో గలసెను. అప్పుడు హయము ఉద్భవమందెను.

సీ. తొలుతదంతంబులు । తోఁచిన నొకనెల
నెలలురెండగునవి । * నెరసి నిగుడ
నడిమిదంతములుగా । నగనైన మూఁణ్ణెల్లు
యవివెసగూడంగ । నైదునెలలు
కడమదంతంబులు । వొడమ నెన్మిదినెలల్
యవిగూడ తొమ్మిది । యయ్యెనెలలు
దశనంబు లారును । విశదమైనను నేఁడు
యేఁళ్లురెండగునవి । ఎఱ్ఱనైన
మొదటిరెండును బదిగూడ । మూఁడు యేండ్లు
నడిమి రెండును పదిగూడ । నాలుగేండ్లు
అవిఘు రెండును బదిగూడ । నైదుయేండ్లు
యరయహరులకు గన్నదండాధినాథ.

* బలసి నిగుడ అనిపాఠాంతరము. యవి తెన్సగుటయును నైదునెలలు పా.

ముందరిదంతములు బొడసూపిన గుర్రముయొక్క- ప్రాయమొకనెల- ఆముందరి రెండుదంతములును బలసినవై పొడవైనయెడల రెండునెలలు గుర్రమగును. మధ్యదంతములు గాన్పించిన మూఁడు మాసములు- అవి స్ఫుటమైన వైనచో నాల్గునెలలు మిగిలినదంతములు వచ్చిన గుర్రముయొక్క- ప్రాయము ఎనిమిదినెలలు. ఆరుదంతములు విశదములైయున్న యేఁడు నెలలగును. ఆదంతము లెఱ్ఱనయిన రెండేండ్లు అన్నిపండ్లును గలియుట కయిదేండ్లుపట్టును.

కం. దంతముల తెలుపుచిత్త
స్వాంతియు కన్నులమెఱుఁగు । జవసత్వముల్
సంతతమును దక్షతయును
కాంతియు నైదేండ్లఘోట । కంబునకలరున్. 5

దంతములు తెల్లనగుట- స్థిరచిత్తముకలుగుట- కన్నులలోని మెఱుగతిశయించుట- బలము- పనిచేయునేర్పును శరీరమునందలి తేజస్సునుగల తురగముయొక్క- వయస్సు అయిదు వత్సరములు.

కం. ఇది విచారించుటయును
విదితంబుగ నశ్వములకు । వినువ్యంజనముల్
మొదలుకొని వరుస జెప్పెద
సదమలగుణయూథ కన్న । జగతీనాథా ! 6

పైన చెప్పబడిన విషయముల నిరూపించుటయును, వ్యంజనముల క్రమంబును యొకటొకటిగా జెప్పెదను.

ఉ. నల్లనిరేఖ కృష్ణహారి । ణంబుసువర్ణవిభాతి శుక్లమున్
తెల్లని కాచగాజుపగిదిన్ జనుపక్షికయోగ యట్లుశో
భిల్లును శంఖచంద్రగతి । బెద్దయుగ్రొంతలులూఖలంబకున్
బెల్లుగ నూడుటంబడుట । బేర్కొనతొమ్మిది వ్యంజనాలకున్. 7

చూడుము మూఁడవయాశ్వాసము. కృష్ణవ్యంజనము, శుక్లము హారిణవ్యంజనము, మక్షిక, శంఖఉలూఖలము చలనవ్యంజనము, పతన వ్యంజనము, కాంచవ్యంజనము.

కం. నెట్టున మొదలిరదంబులు
బుట్టిన నొకయేడునడిమి । పళ్ళురునొనరన్

పుట్టిన రెండేండ్లుతుద
పుట్టిన మూడేండ్లుయిట్లు । పరువడినడచుఁ. 8

మొదలిరదనములు తోఁచినమొదల నొకసంవత్సరమును, మధ్యపండ్లు పుట్టిన రెండేండ్లును, వెనుకటి రెండుదంతములును పుట్టిన మూడేండ్లును యుండును.

గీ. ఈనవవ్యంజనంబులు । యిట్లునడువ
నెలమియిరువది యేడేళ్ళు । యిందులోన
తొలుత నైదేండ్లుగూడ । తురగమునకు
నరయముప్పదిరెండేండ్లు । నాయువయ్యె. 9

పైన చెప్పబడిన తొమ్మిదివ్యంజనములును గడచుటకు యిరువదియేడు వత్సరములగును. ఆయిరువదేడు వత్సరములును బాల్యమైదేడులును కలసి గుర్రమునకు ముప్పదిరెండు వత్సరములు పూర్ణాయువయ్యెను.

10. గ్రంథపాతము యితరప్రతులలోనున్నదేమో తెలియదు.

క. ఉరమున నుపరంధ్రంబుల
శిరసున రంధ్రంబులందు । జెలువుగ రెండే
సరయగ కుదుటనుమూతిని
బరువడి యొకటొకటియున్న । పదిధృవులయ్యెఁ. 11

సులభసాధ్యము. గుర్రమునకు తప్పక పదిసుళ్లుండవలయును.

కం. ధృవులుపది యశ్వజాతికి
నవితక్కువయైన తురగ । మల్పాయువగుఁ
నవరించు పతికరిష్టము
నవరించరు గాన బుధులు । సహింపరుగా. 12

ధృవులు పది యుండవలయును. పదికంటె తక్కువయైనయెడల నాయశ్వము అల్పజీవియగును. ఇంతియేగాక ఆగుర్రముయొక్క

యజమానునకు గూడ కీడుగల్గును. అందువలన హయశాస్త్రవేదులెవ్వరును యట్టిగుర్రమును కొనరు.

క. మస్తకహీనము బహుదుర
వస్థంబడి జచు నైదు । వర్షంబులలో
స్వస్తపడిని నిలిచెనేనియు
మస్తకమునుదుంచు పతిని । మర్త్యులచేతఁ. 13

హీనమస్తకము (తల) గలిగియున్న గుర్రము పెక్కుచిక్కులకు లోనై యైదువత్సరములలోపలనె మరణించును. అట్లు మరణింపకున్న నాహయము తన్నుపాలించువానియొక్క మస్తకమును రిపులచే దుంపఁజేయును.

చం. స్థిరముగరోచమానమును । దేవమణిందగ గూడియున్న యా
తురగము పూర్వభాగ గత । దోషములన్నియు దుంచునెట్టిదఁ
బరగినయట్లు మేఘవిక । పశ్చిమభాగము దోషరాసులఁ
బొరిబొరిదుంచు మాడ్కి మరి । భూవరకడ్పున దక్కనన్నిటఁ. 14

మెడమీదనుండునట్టి జూలునందు సుడియును దేవమణియను సుడియును గల తురంగము యితరదోషములను బోకార్చి శుభంబులనొసంగును.

క. చుంచున కేశాంతంబుల
నంచితముగ నెలవులందు । నావర్తములఁ
మెంచలరదాల్చు హయములు
పంచాయుధ జనకశుభము । పతికొనరించుఁ. 15

ముట్టెయందును, కేశాంతమునందును, సెలవుయందును, (నోటికిరుప్రక్కలనుండు మూలలందును) సుళ్ళుగలిగిన హయము తన్ను పరిపాలించు యజమానునకు శుభమునిచ్చును.

క. బాహువులను సుళ్ళుగలిగిన
బాహావర్తంబులనగ । ప్రభులకు నెప్పుడున్
బాహులనుదోడుగు దోడవులు
యాహవమున జయమునొసగు । నరిబలభేదీ. 16

ముందరకాళ్ళ సుళ్ళుగలిగియున్న తురగము బాహావర్తతురంగమనబడును. దానిని పాలించు యధికారి యుద్ధములందు జయలక్ష్మిచే వరింపబడును.

సీ. ఇప్పుడు జెప్పిన । ముప్పదిరెంటిలో
నుత్తమావర్తంబు । నుండునెడల
నిటలతటంబున । నిశ్శ్రేణి త్రేతాగ్ని
బాతురంతికము ప్ర । ఖ్యాతి మెఱయ

*　　*　　*　　*　　*

రోచమానంబుగదియంగ । రోమజముల
చాలుగుఱ్ఱమునకుగల్గి । చాలమేలు
తొలుత పదిసుళ్ళుకూడంగ । నలుబదేను
మేలుచాతుర్యభోజ ల । క్ష్మీశనూజ. 17

సీ. ముందరికాళ్లను । మోకాళ్ళజంఘల
విడిపట్లమణుగుల । మడుగులందు
తొలగులబిరుదున । తొడలందునగుల
నటక్రిందిపిక్కల । యండములను
కాశదేశంబున । గుదమునప్రక్కల
బొడ్డున వీపున । బొమలమీద
కుత్తుకకన్నుల । కొలకులరెప్పల
కర్ణమూలములను । కటములందు

దండమున ముక్కుజమరుల । క్రిందిపెదవి
జెక్కలను మూతిమీదను । జెవులతుదల
కన్నుగవనాసికమునకు । గలిగియొనర
చున్నసుళ్లొప్పు నిన్నియు । గన్నభూప.

ముందరికాళ్ళయందునను, మోకాళ్ళయందునను-జంఘలుకలియుచోట్లను మణుగులందును పిరుదునందునను, తొడలయందునను అడుగులయందును పిక్కలయందును అండములయందును యోనిదేశమునను బొడ్డునను వీపుమీదను కనుబొమలమీదను కనుకొలకులందును రెప్పలందును చెవిమూలములందు గండభాగమునందును సుళ్ళుండదగు సులభసాధ్యము.

క. కకుదంబున హల్లకమున
దిక్రమునసందులను సుళ్ళు । దిరమైయున్నన్
బ్రికటితదోషం బగునిది
నకులాదుల మతముదండ । నాయకతిలకా. 19

మూపుమీదను హల్లకమునను గుదస్థానమునందును చంకలయందును సుళ్ళుగలిగిన వాజి దోషయుతమగును.

గీ. జలజకులిశకలశ । చామరతోమర
చక్రముసలముకుర । శంఖచంద్ర
మణిసితాసఖడ్గ । మచ్ఛాంకుశాదులు
గతులబొల్లుమేలు । గన్ననృపతి. 20

పద్మము కులిశము చెంబు చామరము తోమరము చక్రము ముసలము రోకలి ముకురము (మొగ్గ) శంఖము చంద్రుడు మణి ఖడ్గము అంకుశముమున్నగువానివలె నుండు తెల్లనిబొల్లియుండుట మంచిది.

గీ. శూలపాశనిగళ । నీలపీతారుణ
గతులబొల్లుగీడు సే గడిమదలను
క్రిందిపెదవి జమర । రుజలందు నెడతెగి
యున్నపుండ్రరేఖ । యొప్పదంద్రు. 21

శూలము పాశము నిగళము (శృంఖలు-అరదండములు.) నీరి వన్నె పచ్చనివన్నెగల బొల్లులుండరాదు. అందువలన కీడుసంభవించును. తలయందును క్రిందిపెదవియందును ముక్కుజెమరలందును బొల్లియుండరాదు.

సీ. దంతాధికంబును । దంతకనమును హీ
రాళియైనను విక । రాళియైన
బిల్లికన్నులునేక । పింగళియును నొంటి
బీజంబులెమ్మను । బిల్లిచెవియు
దినమునబుట్టిన । గవయుద్భవిల్లిన
జనుబొట్టుకరగుత్తి । మునకునున్న
కృష్ణతాలువలు మి । క్కిలియైన గొరిజలు
నల్లనై కడు పెల్ల । వెల్లనైన

*   *   *   *   *   *

అట్టిహయముల సాలల । గట్టజనదు
మల్లయామాత్య పుత్ర నిర్మలచరిత్ర
అహితహృద్భల్ల రాయసా । హత్తిమల్ల. 22

ఎక్కువదంతములు తక్కువదంతములు గలిగిన గుర్రమును కరాళివికరాళిని (వీనియర్థముముందు వివరరింపబడును.) పిల్లిగండ్లు కలదియు యేకపింగళి (ఒకకన్నుదృష్టి) ఒకబీజముకలది పిల్లిచెవులు రెండుపిల్లల నీను గుర్రము నల్లని తాలువలుకలది- పెద్దపెద్దగిట్టలు గలది- మున్నగు దోషంబులుగల గుర్రములను పెంచకూడదు.

కరాళి=భయంకరమైనది.
వికరాళి=భయంకరమైనదానికి వ్యతిరేకము.

గీ. మూడుకాళ్లునుగల్గిన । ముసలియొక్క
పాదమునిలుపైన నదివిష । పాదియండ్రు
సన్నమగుచున్న దోషంబు । లెన్నియైన
నుదుట బొల్లుంట మేలున । మ్ముదితహృదయ.

మూడుగాళ్ళను తెలుపైన బొల్లియుండి నాలుగవపాదము నలుపైనయెడల నాగుర్రము విషపాదియగును. కాళ్ళు సన్నమైన యెడల దోషముల నెన్నిటినైని బోకార్చును.

క. మెఱుగారికాల్రిలు మేనును
నెరివిర్రిసిన తమ్మిమూడ్కి । నెమ్మొగమున గ్రొ
మ్మెరుగుల దెగడెడి కన్నులు
నెరివాలము గలుగు హరులు । నివి యోగ్యంబుల్. 24

మెఱుగెక్కియున్న శరీరమును, సగము విడిచిన పద్మమువలె నుండు నెమ్మొగమును, కాంతివంతములైన కన్నులును చక్కనివాలమును గలహాయములు శుభము చేకూర్చును.

క. ఛాయావిహీనమైనను
వాయసఖరగృధ్రముఖ్య । స్వరమైనను ద్వై
న్యాయపదగదితవదనము చి
రాయువు గలుగవని విందు । మట్టి హరులకున్. 25

కాంతి విహీనమైనను కాకి- గాడిద- గుడ్లగూబ మొదలగువాని స్వరముబోలిన స్వరముగల తురంగములు చిరాయువులుగ నుండవని పెద్దలమతము.

క. పరగినమొగమును నాలుగు
చరణంబులు తెలుపుగలుగ । జయమొసగునరే

శ్వరునకు నత్తురగంబిల
ఖరకరనిభ తేజపంచ । కల్యాణియగున్. 26

నాలుగుకాళ్ళను తెలుపుగలిగియున్న హయము పంచకల్యాణియనందగును. అయ్యది రౌతునకు సర్వదాజయము గలిగించును.

క. నాలుగుకాళ్లుం గొనచెవి
వాలమువదనము విశాల । వక్షము తెలుపై
క్రాలునది యష్టమంగళి
నేలినపతియేలు ధరణి । నేలినపతులన్. 27

నాలుగుకాళ్లును- చెవులయొక్క కొనలును- తోకయును ముఖమును విశాలమైన వక్షస్థలమును తెల్లనైయున్నయెడల నాగుర్రమును యష్టమంగళియందురు. ఆగుర్రమును పాలించువాడు ధరణీపతుల నేలును.

క. హేషారవంబు గజగళ
ఘోషానకపయోధి । ఘోషణభేరీ
ఘోషణదిక్కరి బృంహిత
ఘోషణగతి నుండవలయు । ఘోటకములకున్. 28

గుర్రములయొక్క ధ్వనినిగూర్చి చెప్పుచున్నాడు. సులభసాధ్యము.

క. తొల్లి శతాయువు హరులకు
ఎల్లను దుర్జనులమోవ । నేహ్యాంబవితా
రొల్లకముప్పది రెండే
ళ్లల్లన తురగములువడసె । నమరులచేతన్. 29

పూర్వము బ్రహ్మ- గుర్రములు దుర్జనులగువారిని గూడ మోయుచుండుట జూచి విచారపడి వాని యాయుఃప్రమాణమును ముప్పదిరెండుసంవత్సరములుగా నేర్పరచెను.

క. వన్నసుధాధవళంబై
చెన్నారగ నల్లనైన । చెవికల్గినయా
సన్నతతురగము యీభువి
గన్నయధరణీశనామ । కర్ణాంకమగున్. 30

తెల్లనిశరీరముగలదై నల్లనైనటువంటి చెవిగలిగిన యశ్వమును కర్ణాంకమందురు.

చ. హరియని నర్కబింబునిశు । కాంగుని గొంగునిగొంగుపాణినా
తరగిణికత్తలాని ప్రమ । దంబుననెక్కెడిచోట భూపతుల్
సురపతి కృష్ణవహ్ని శివ । సూర్యపితామహవాయుసోములన్
వరుసదలంచి మ్రొక్కినది । వారకదైవత కోటిగావుతన్. 31

హరి, అర్కబింబము, శుకాంగు- కొంగ గొంగుపాణి తరగిణి కత్తలాని ఈపేర్లు గలిగిన గుర్రముల నెక్కినప్పుడు ఇంద్రుని కృష్ణుని అగ్నిని- శివుని సూర్యుని బ్రహ్మను వాయు, చంద్రుని దలచి వారికి నమస్కరించి ఎక్కవలయును.

క. నీలిని నలగని శోణిని
నీలోత్పలహయముబన్ని । నృపులెక్కినచో
మేలుగనదియును త్వష్ట్రిల
కీలినివాయువుదలంప । గెలుపగుబోరన్. 32

నీలి నలగ శోణి నీలోత్పలము ఈనాలుగుపేర్లుగల గుర్రములు నెక్కినప్పుడు అగ్నిని వాయుదేవుని దలంచికొనిన శుభము చేకూరును.

క. చతురమగు నొసలనాలుగు
వితతముగా నశ్వములకు । పెలసినధృవులన్
మతిదలంప మేలునిచ్చును
పదునాలుగుదేశములకు । బట్టముగట్టున్. 33

గుర్రముయొక్క నొసటను చతురాకారముగ నాలుగుధృవులున్నయెడల నాగుర్రము తన్నేలినవానిని పదునాలుగుదేశములకు పట్టభద్రుని చేయును.

క. పట్టముక్రియఫాలంబున
పెట్టణముసుళ్ళుమూడు । నేర్పడియున్నన్
గట్టుము హాయమును శాలను
సృష్టికిపతియతఁడుసువ్వె । స్థిరమతిదలపన్. 34

పటకావలె నుదిటిపై మూడుసుళ్లుగలిగిన యా తురగమును శాలలోనికిఁ జేర్చుము. ఆగుర్రము నేలినవాఁడు బ్రహ్మతో సమానుఁడగును.

క. ఒండొంటి మీద దొంతిని
రెండునమూడైనధృవులు । రుజులైయున్నన్
గండతనిజముగ నిలువుము
భండనమున నశ్వమిచ్చు । బతికిజయములన్. 35

సులభసాధ్యము.

క. నిటలమున దొంతివలసయు
పటుతరముగ సుళ్ళుమూడు । ప్రభవించినచో
నిటలాక్షు డడ్డగించిన
చటులతననిలోనవైరి । శిరమునుద్రుంచున్. 36

సులభసాధ్యము.

క. మిక్కిలిదోరణములక్రియ
జక్కగరోమజయములశ్వ । సంఘము నుదుటన్
నిక్కముగల్గిన శుభమా
ఎక్కుము రణరంగభీమ । యెంతయు బ్రీతిన్. 37

అధికముగా సుళ్లుదోరణమువలె నున్నయెడల శుభదాయకమగును-దానిని యధిరోహించు యజమానునకు శుభముచేకూరును.

క. తురగంబునొసలిమీదను
శోకింపగరెండుధృవులు । ప్రభునకుశుభమా
నరనుతవిలువగవలయును
ధరణీశ్వరకాంతనృపతి । దానవినోదీ. 38

గుర్రముయొక్క నొసటను రెండుధృవులుగలిగినయెడల తన్నేలినవానికిశుభము చేకూర్చును.

క. కుత్తుకసుడిగల తురగము
చిత్తజనిభుడైననేమి । సిద్ధముదలపన్
ఉత్తమపురుషులు విలువరు
నిత్తంత్యంబునుజూడజముని । నిలయము కేగున్. 39

సులభసాధ్యము. కుత్తుకమీద సుడియుండరాదు.

క. ఉభయగళములకు నెల్లను
నభిముఖముగ ధృవులుగల్గు । నశ్వమువిలువన్
శుభమగుకంఠాభరణము
ప్రభుసుతభీమాంబపుత్రి । పరమపవిత్రీ. 40

గళమునకు రెండుప్రక్కలనుగాని యెదుటనుగాని సుళ్ళుగలతురగము కొనవలయు. అట్టిగుర్రము శుభముచేయు.

క. మేలుగ గళంబుక్రిందను
నాలుగుయంగుళముల రెట్టి । నగు సుడియున్నన్
యేలుమది దేవమణియని
బాలార్కసమానతేజ । బంధునిధానా. 41

సులభసాధ్యము. గళముక్రింద ఎనిమిదంగుళములకు క్రింద సుడియున్న యది దేవమణియను సుడియగును దానినేలవలయును.

క. దేవమణి క్రిందసుడియును
భావింపఁగ రోచమాన । మగునని ధాత్రిన్
భావజసన్నిభ విలువుము
భూవనితాప్రియుడ కన్న । భూపలలామా ! 42

దేవమణి క్రిందగానున్న సుడిని రోచమానమందురు. అట్టిగుఱ్ఱము భద్రాయము. తప్పక కొనవలయును.

గీ. రోచమానంబుక్రిందని । రూఢమగుచు
నమరసుడి జెర్రిప్రాకిన । నట్టిరేఖ
పేరుహారికిజూడ । ధారుణిలో శత
పాదియనిరి యశ్వ । భావవిదులు. 43

రోచమానముక్రింద జెర్రివలె గొన్నిటిసుడి యుండును అట్టి గుఱ్ఱమును శతపదియందురు.

క. బాహులవక్షస్థలముల
నూహింపగ ధృవులుగలుగ । నుచితము విలువన్
ఆహవభీముడపాత్రత
దేహిజనకల్ప భోజ । దినకర తేజా. 44

ముందరి కాళ్ళమీదను వక్షస్థలంబునను ధృవులుగలిగియున్న యశ్వమును గొనవచ్చును.

సీ. త్రికమున వీపున । కకుదాంగకములను
భృకుటిపై నాసాగ్ర । పుటముమీద
హృదయమునను నాభి । యుదరముకుత్తుక
చెక్కునముక్కున । ప్రక్కలందు
గుదమునవిత్తుల । కోశముమెడలపై
నేత్రాలనాలుగు । గోత్రములను

మస్తకమధ్యను । మానుగాకటముల్గన్
నేకవింశతి ధృవు । లెరుగజనులు
యిట్టిదోషంపుహయములు । గట్టదగదు
గట్టినంతనె చెట్టలు । బుట్టుచుండు
బుధజనస్తోత్రసద్గుణ । పూర్ణగాత్రి
వంశకులదీప శ్రీకన్న । వసుమతీశ. 45

కం. అవయవములందు నెడలక
శ్రీవులుండగ వలయుమరియు । తురగంబులకున్
దివిరియొండొంటి వెడలక
సువిచారుడనామతంబు । సుభగమనోజా. 46

గుర్రముయొక్క యవయవములందు తప్పక సుడియుండవలయును. ఆసుళ్ళువిచ్ఛిన్నముగాక యుండవలయును. ఒక్కొకసుడి రెండవదానిని తాకి దానిని వికలమగునట్లు చేయకుండవలయును. అని మనుమంచిభట్టు తనయభిప్రాయము జెప్పెను.

క. మిక్కిలి నశుభములైనను
దక్కువ శుభధృవులుగల్గ । దగదెక్కంగా
ఎక్కుమురుజులకు శుభములు
మిక్కిలి గలుగంగజూచి । మృగపతిశౌర్యా. 47

అశుభసూచికంబులగు సుళ్ళధికముగను శుభసూచికంబులగు సుళ్ళు స్వల్పముగనుయున్న యశ్వమును గొనదగదు. శుభసూచకము లధికముగానున్న పరిశీలించి దాని నెక్కవలయును.

క. కలియుగమున తురగములకు
సలలితముగ బాహుయుగము । సన్నములైనన్
బిలువుము తురగముశుభమని
యిలతలమున కొంకణపతి । యిభరిపుశౌర్యా. 40

గుఱ్ఱమునకు ముందటి కాళ్లు సన్నములై యుండుట మేలు.

క. వాలంబు బాహుజంఘల
మేలుగ కంఠాననంబు । మేదినిమీదన్
ఫాలముకర్ణము మెడయును
జాలగదీర్ఘంబులైన । జవమానియగున్. 40

తోఁకయు కాళ్లును-జంఘలును-కంఠము—ముఖము చెవులు మెడయును మిక్కిలి పొడవైనయాతురగము మిక్కిలి జవసత్వముగలది యగును.

క. బాహులుజంఘలుమధ్యము
వాహనపతి నెరుగుముఖము । వాలముఁజెవులున్
నూహింప కురుచలైనను
ఆహనభీముండ సత్వ । మధికముసుమ్మీ. 50

కాళ్లను జంఘలును మధ్యభాగము (కటిప్రదేశము) ముఖము తోఁకయు జెవులును కురుచలైయున్న యశ్వము వేగముగా పోవునది గాకున్నను బలముకలది యగును.

క. ముష్కములు కురుచలైకడు
శుష్కంబులునైనఁజూచి । సుజనుడవిలువన్
నిష్కముల లెక్కసేయక
దుష్కరములఁబొందడెంత । దూరంబైనన్. 51

ముష్కములు (వృషణములు) కురుచగలిగి ఎండిపోయినట్లున్న యెడల రూప్యములుఖర్చు పడునని లెక్కసేయక తప్పక గొనవలయును. ఎంతధనము వెచ్చించినను నష్టములేదు.

క. పలువరుసనేఁడు దంతాలు
కలిగిన జవసత్వహీన । కాంతివిహీనన్

విలువరుపతులకు నెక్కఁడ
కులజలనిధిపూర్ణసోమ । గుణరత్ననిధీ. 52

ఏడు దంతములు గలదానిని బలము జవము లేనిదానిని కాంతిలేనిదానిని భూపతులెక్కఁగూడదు. దానినిఁ గొనరు.

కం. బలువైకొలది వెన్నును
వలుదగుమధ్యంబు నిడుద । వాలము నైనన్
వెలయగ వట్రువలైనను
గలుగుయెడ గుఱ్ఱములను । గట్టుము సాలన్. 53

బలమైనట్టియు కురుచయైనట్టియు వీపును- బలముగలిగి లావైనమధ్యమును- పొడుగుపాటి తోఁకయు- గలిగినటువంటి గుఱ్ఱమును శాలయందు గట్టియుంచుము.

కం. బడపంబో లేడిరూపము
కడుగుఱ్ఱముపతుల కెక్క । కడు యోగ్యముదా
కడునర్థి విలువవలయును
కలియుగమున సిరియునొసగు । కన్ననృపాలా! 64

ఆడుగుఱ్ఱము ముఖమువలెనున్న మొగగుఱ్ఱము శుభదాయకము తప్పక విలువవలయును.

కం. వదనంబును భ్రూలంఘ్రులు
విదితంబుగ దెల్లనైన । విలువుముహాయమున్
కదనమున నెక్కనతనికి
నెదురారిపుఘోటకము । నేనుగుఘటముల్ 55

ముఖమును- అంఘ్రులును- భ్రూయుగమును దెలుపైయున్న యశ్వమును గొనుము. దానినెక్కినవానికి శత్రుసేనలోని గుఱ్ఱములు యేనుగులు సులభసాధ్యములు.

కం. భూపాలయపరగాత్రము
నేపారగఁదెల్లనైన । నెక్కుముహయముఁ
యేపైవిలువఁగ వలయును
యేపొందుం లచ్చిమిగుల । వినయగుణాఢ్యా. 56

కంఠముయొక్క క్రిందిభాగముగాని మీఁదిభాగముగాని దెల్లనైన గుర్రమును నధిరోహించుము. అట్టిహయమును గొనినవానిగృహంబును నైశ్వర్యములు సర్వదా నిలచియుండును.

గీ. నొసలఁజుక్కలేక । శశికాంతి నొకకాల
మూఁడుకాళ్లుగలుగఁ । మొసలియండ్రు
దీనివిలువవలదు । మానవులకు
వంశదీప కన్న । వసుమతీశ. 57

నొసటిమీఁద తెల్లని మచ్చలేకను- మూఁడుకాళ్లను తెలుపుండి యొకకాలను తెలుపులేకున్న నాయశ్వమును మొసలియందురు. దానినిగొనవలదు.

క. వలపలికాళ్ళను రెండును
వెలయఁగ సితవర్ణమైన । విలువుముహయముఁ
సలలితవామాంగంబులు
వెలయఁగదెలుపైన గాదు । విమలవిచారా. 58

వలపలికాళ్ళు రెండును తెల్లని వైనయెడల నాహయమును తప్పక గొనుము- ఎడమభాగము తెల్లనైన నాహయంబులను గొనవలదు.

కం. పాదములు మూఁడుగడగిన
భేదింపక మొసలియండ్రు । పెద్దలుహయమున్
మేదినిలోఁ జూడఁగ నొక
పాదంబడి గడగవిషమ । పాదిదియయ్యేఁ. 59

మూఁడు పాదములు తెలుపై యొకపాదము నలుపైన మొసలియండ్రు- అటుగాక మూఁడునలుపై యొకటితెలుపైన నదివిషపాదియని పిలువబడును.

గ॥ ఎక్కఁగ జన దమ్మొసలిని
నిక్కంబుగ విషమపాది । నిందితమయ్యేఁ
ఎక్కుము నుదుటనుహయముకు
చక్కగ బొల్లుండెనేని । సౌజన్యనిధీ. 60

ఆ మొసలి యని పిలువబడు తురంగమును యెక్కఁ బోవకుము. అది విషపాదియగుటచే నింద్యము. నుదుటను చక్కనిబొల్లియున్న యశ్వము నెక్కుము.

క. పట్టరు గోడిగ నేక్రియ
సృష్టీశ్వర వెనుకవడము । సితమైయున్నన్
నెట్టనమూత్రము విడినను
బుట్టపు దోషంబులండ్రు । బొల్లరిలేమిఁ. 61

గుర్రము యొక్క పృష్టభాగము వెల్లనైయున్న యెడల నా గుర్రమును గొనరు. అధికముగ మూత్రమును విడుచు హయమును కూడ దోషము కలుగునని తలంచి గొనసాహసింపరు.

క. పురఃపాశ్వమునకు ముందట
సరసిజరిపువర్ణమైన । చరణముగలుగఁ
స్థిరమతి విలువగవలయును
యురుదుగమూత్రంబు దాకి । యురుగుంబుజులఁ. 62

మగగుర్రమునకు ముందటి భాగము సూర్యునియొక్క వర్ణమైనచో బుద్ధిమంతులు దాటి పోనీయరు. తప్పక స్థిరచిత్తముతో గొందురు.

క. శ్రీజన్మసదనరాజ
హా జితయసమాననయన । రాజీవనకుఁ
రాజులకు దుగ్ధవారధి
రాజనకుఁ గుమారకంప । రాజునకెలమిన్. 63

మధ్యాంతములలోనిదిగావచ్చును. పెక్కులగు మాతృకలలో నీపద్యము గానరాదు.

వ. అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పంబూనిన హయలక్షణవిలాసంబను కృతికి కథాపిధానం బెట్టిదనిన నశ్వప్రశంసయు నావర్తలక్షణంబును దశాక్షేత్రవిభాగంబును ప్రవేశ ప్రమాణంబును వయోజ్ఞానంబును వర్ణలక్షణంబును ఛాయాలక్షణంబును గంధలక్షణంబును గతిలక్షణంబును సర్వలక్షణంబును పుండ్రలక్షణంబును సామాన్యదోష మహాదోష దోషతత్ప్రకారంబును నుత్తమాశ్వలక్షణంబును విహీనలక్షణంబును చికిత్సయు లవణవిధియు ఉదకవిధియు గడ్డికపణప్రకారంబును క్రమంబున జెప్పెదనందు నశ్వప్రశంస యెట్టిదనిన. 64

అశ్వములకు సంబంధించిన వివిధములగు లక్షణముల జెప్పెదనని సూచించినాడు. సులభసాధ్యము.

ఉ. అంబుధివేష్టితావనియు । తాజి జయంబు మహాయశఃప్రతా
పంబును నిత్యలక్ష్మియు స।పారసుఖంబుల నొందునందు ధ
ర్మంబును వైభవోదయ స।మగ్రిముదంబులుగల్గి యొప్పువా
హంబులు చాలగల్గు వసు।ధాధిపుడెప్పుడు నింద్రతుల్యుఁడై. 65

గుర్రములధికముగా నేభూపాలునియొద్దనుండునో యాభూపాలుఁడు చతుస్సముద్ర ముద్రితధరావలయంబు పరిపాలించుచు యశఃసాంద్రుఁడై-లక్ష్మీయుతుఁడై సర్వసౌఖ్యంబుల నొందుచు నధిక వైభవము గలవాఁడగును.

చ. అరయఁగ సర్వలక్షణ స।ముంచితమైన తురంగరత్నమే
నరుని గృహంబునందొక ది।నంబుననుం దగురీతి నుండునా
పరమ పవిత్రగేహమున । చ్ఛాయకనిల్చు రమావధూటి శ్రీ
ధరుఁ యురస్థలింబలె ము।దంబెసలార ప్రసన్నచిత్తయై. 66

సర్వశుభలక్షణములను గల్గిన గుఱ్ఱమే మానవునియింట నొక దినంబు యున్నను-యామానవునకు యధికంబులగు ధనంబులు లభించి-స్థిరమై నిలిచియుండును.

మ. జవసత్వాన్వితవైభవావళులచే । సంపూర్ణమైయుండునే
యవనీపాలుఁ సైన్యమాతని సము । ద్యత్కీర్తి బెంపారియున్
నవపర్యంత వసుంధరావలయమున్ । మానంబుతో నేలుశా
త్రివ * * * * *

గ్రంథపాతముచే గడమపాదము నశించినది. అర్థముస్ఫురించుటలేదు.

చ. * * * * * *
త్రివధరణీధరేశ్వరుని । దానముపాలిటి లచ్చియైమహో
త్సవములుగ ర్తగూర్చు రణ।ధామములో మహారాజకోటికి౯
శివశిపఘోటకంబులు వి।చిత్రపు దూతిక లే తలంపగ౯. 68

గ్రంథపాతము పైపద్యముతో గలిపి పెక్కుమాతృకలందు గలదు.

చ. దూరము బోవునప్పుడును । దుర్దమశత్రునృపాలసైన్యముల్
బోరునగెల్చుచున్నపుడు । బొంకముతో మృగయావినోదవి
ద్యారతిదేలునప్పుడు న।రాధిప కోటికి వాజులట్లు పెం
పారజయాది కారణము । లారసిచూడఁగ గల్గనేర్చునే. 69

దూరదేశముల కేగవలసివచ్చినప్పుడును-శత్రువులను జయింపబోవునప్పుడును వేటాడుటకుమున్న విద్యాప్రసంగముల దేలునప్పుడు

ను రాజులకు గజంగడు సహాయమొనరించి జయముచేకూర్చును-యిట్టి సహాయమొనర్పదగిన వేమైన గలవా?

ఉ. వారణసేనలెన్నయిన । వాజిబలుండగు రాజు కెప్పుడున్
వైరులబోరగెల్తురని । వారణరాజలు నిక్కువంబు దు
ర్వారపు వాజియొక్కటి సి । వాసమునం గలిగున్న త్రేనికిన్
వారక శంకనొందుదురు । వైరులు మున్నుగ కంపభూవరా. 70

శా. విశ్వంబందు వసుంధరాపతులకున్ । విఖ్యాతిబీజంబులై
యశ్వంబుల్ గడునాధుకార్యములు చే । యంజాలు చందంబునన్
శశ్వద్దాన సమాః పటీవిలసన । స్తంబేరమంబుల్కడున్
మైశ్వర్యార్థ్యపదాతిలోకములు సే । యంజాలునే కమ్మరన్. 71

చ. కరిరథవీరభీషణ వి । కార జలగ్రహకోటిచేతను
స్తరము వైరిభూరమణ । సైన్యపయోధి నన్నశ్వమం
దరగిరిద్రిచ్చ గాక మరి । తక్కినరీతుల ద్రచ్చవచ్చునే
యరయగవీరలక్ష్మి నిల । నాభశకంపధరాతలేశ్వరా. 72

గజబలములు రథములు-పదాతులు-జంతువులతో నింపబడిన కంటకములు గోల్గి తరింప శక్యమి కాకయుండు శత్రురాజుల సైన్యమను పాలసముద్రమును ద్రచ్చుటకు నశ్వమె మందర పర్వతము. అదియే లేనిచో శత్రుసైన్య పయోధిద్రచ్చుట యెట్లు?

మ. ధరణీమండలమెల్ల నశ్వముల చే । తంజాల సిద్ధించున
ద్ధరణీమండల సిద్ధియైన వలనం । ధర్మార్థకామంబులన్
ధరణీ పాలకమండలంబులకు హా । స్తప్రాప్తమౌ గాన య
ద్ధరణీ రాజుల లాభసంపదకు గం । ధర్వంబులే మూలముల్. 73

రాజ్యభోగములు అశ్వములచేత లభించును. రాజ్యమువలన ధర్మార్థకామమోక్షంబులను చతుర్విధ ఫలంబులు లభించును. కా

వున రాజుల జయమునకు-సౌఖ్యమునకు-(యిహపరసౌఖ్యమునకు) మూలకారణము లీయశ్వములె గదా.

శా. దావానేక పరోహితంబు ధరవో । త్తాలంబు శాంతాపశం
పానూనద్యుతి దుర్నిరీక్షమురుబా । ణాసారముద్యద్విప
త్సేనా వారధి మండలంబు గరిమం । జెండాడు నుద్దండతన్
భూనాథుండు హయాధిరూఢులగుచున్ । బోరున్ సమీరాకృతిన్.

చ. వరశుభలక్షణంబులను । వర్ణనకెక్కిన ఘోటకంబులన్
ధరణిపుడెక్కిపోవలయు । దజ్జగతీ పతిగోరివచ్చు నిం
పరుదున శత్రులక్ష్మి విభ । వాన్వితయై యభిసారికాకృతిన్
దురమున గంపభూరమణ । దోర్బల భీమకుమార మన్మథా. 75

క. వర్జితదుష్కృతసుకృతో
పార్జితవివిధార్థనిష్ట । రాహవకేళిన్
నిర్జిత శత్రుసముత్కర
మార్జితవైభవ సముఖ । తాయత కీర్తిన్. 76

సీ. చెలగి దేవాసురా । దులకు నయ్యింద్రుడు
సామంబులను దేవ । పాతనమితి
నాత్మ భావ్యంబున । ననిల దేవుని యందు
నమృత పూరంబుల । నండములను
వాజులసృజియించి । వనజాసనుడు వాని
కన్నుల కమలారి । కమలహితుల
వా తెరసురనది । వాణి జిహ్వాకయందు
యెదనగ్ని మణుగు । యెడల దిశల
పసరునుక్కన నంగము । నసలు నిలిపె
కాన హరులను వేల్పులు । గా దలంచి
నెమ్మి పూజించి యెక్కిన । నృపులకెచట
జయము చేకూరు గంపన । క్ష్మాతలేంద్ర. 77

మ. సుమనోవాహిని రోమరాజి జల ధి స్తోమంబు కాంచీకళా
పము శైలంబులు చన్నుగుబ్బలు పుర ప్రాకారముల్ తారహా
రములై యొప్పగ నొప్పుచున్న యతుల ప్రారంభ విశ్వంభరా
ప్రమదంబార సుఖించు యశ్వపతియున్ ప్రస్తావర శ్రీగతిన్.

చ. తురగము నాజినెక్కి నిజ దోర్బల లీలలజూపి విద్విష
త్సరకరవాలధార దెగ గాంచిన పుణ్యుడు నందగాంచు న
త్తురగము మేనిపై గలయ దోచిన రోమము లెన్ని యన్నివ
త్సరములు నాకలోక వనితాసుఖ ముఖ్యవిశేషసౌఖ్యముల్ 79

ఉ. నెమ్మది లోననెంతయును నిశ్చలభక్తి చరింప రేవునే
మమ్మున సర్వలక్షణ స మన్వితమైన హయంబు నిష్టదై
వమ్ము దిభాతినే నృపతి వందన కృత్యము లాచరించు ని
త్యమ్మును నామహీపతికి నాయువలును సగ్గలంబగున్. 80

చ. సమవిషమాజి రంగముల శత్రుశరంబుల దూరి పారుచో
గమిగొని పేర్వుతెల్లదెగి కాళ్ళను దాకుచు వ్రేలుచుండినన్
దమక మొకింత లేక నుచి తస్థితి నేలిక నుద్ధరింపు చి
త్రమతురగంబు దాని నుతి దామర చూతియు జేయనొప్పునే. 81

మాలిని. పరిహృతరిపు గర్వా ప్రాప్తగర్వాప హార్వా
భరణ విపులసేనా ప్రఖ్య నాఖ్యాభిరామా
పరిచిత స్నపవిద్యా ప్రస్ఫురద్గద్య పద్యా
చరణ పతిత భూపా చాళుకీవంశ దీపా.

గద్యము...
భైరవాచార్యపుత్ర మనుమంచిభట్టు ప్రణీత
మైన హయలక్షణవిలాసంబునందలి
ప్రథమాంకురము.

శ్రీరస్తు.

అశ్వలక్షణసారము.

ద్వితీయాంకురము.

శ్రీరమణీ సేవాస్పద
పారీణ వివేకపరమ పావనమూర్తీ
సారాచారవదాన్య
ఘ్మారుహ విద్యావిహార కంపకుమారా. 1

లక్ష్మీదేవిని సేవించునటువంటి వివేకములుగలవాడుపావనమైన
వాడా...కృతిపతియైన కంపకుమారుని కన్వయము.

క. తురగస్తుతి పద్యారస
ధరవిస్రితగతుల రీతి దగజెప్పెదనా
దరభరితహృదయ పద్మము
కరమరుదు గజినికి దోడప్పు గా జేయు మొగిన్. 2

క. వరలక్షణ నామంబులు
పరిపాటిగ జెప్పుచోట పలికిన రీతుల్
పరికించి కరుణసేయుడు
సరసగుణోదారు లయిన సత్కవులెల్లన్. 3

శుభలక్షణముల నామములను అవియుండుస్థానములను బాగుగా పరిశీలించి ఒప్పులు పరిగ్రహించి తప్పులు మన్నింపుడు. ఈపద్యము గ్రంథారంభములోనిదై యుండవచ్చును.

క. ప్రకటంబుగ నావృత్తము
ముకుళము వత్సావలీఢ । మూర్మము పాదు
ర్ధకమును శుక్తిశత పదియ
నగసుల్లీ క్రియ నెనిమిది । యేతద్రూపంబుల్. 4

ఆవృత్తము- ముకుళము- వత్సము - అవలీఢము మూర్మము పాదుకార్ధము- శుక్తి, శతపదియను ఎనిమిదివిధంబులుగ నుండును.

సీ. ఆవర్తమ మరాప । గావర్తమున కెన
పాదుక పాదందు । పాయగొమ్మ
ముకులంబు మల్లికా । ముకులంబు సైదోడు
శతపాది జర్రికి । సరిగడంబు
చిప్పకు శుక్తినె । చ్చిలి పాదుకార్ధంబు
తునిసిన భాగంబు । తోడుదోడు
దూడ నాకుపునకు । దొనయు వల్మీకంబు
మూకకుమంచున । మూహామరయ
నిట్టిసుళ్ళ ప్రమాణంబు । లేర్పరింతు
పూర్వశాస్త్ర క్రమంబున । బొల్పు మిగుల
అహితహృద్భల్లరాయ సా । హత్తిమల్ల
మహిత విభవేంద్ర కంపకు । మారచంద్ర. 5

ఆవర్తమనుసుడి గంగలోనిసుడి, ముకుళము మల్లెమొగ్గ శతపాది- జెర్రిశుక్తి- ముత్యపుచిప్ప, పాదుకార్ధ- విరిగినపాదంబు, వల్మీకము- పుట్టమూక- మంబునమూహావలెయుండును.

వ.........................తత్ప్రమాణంబులు సుళ్ళయొక్క ప్రమాణంబుల జెప్పుచున్నాడు.

సీ. అంగుళత్రయమున । నవలీఢకము నిల్చు
రెండంగుళంబుల । నుండుశుక్తి
చతురంగుళంబుల । శతపాది పరిపాటి
పాటించు నంతన । పాదుకయును
ముకుళంబు సుడియును । మోబునంగుళ చతు
ర్భాగంబునందు త్రి । భాగమునను
పాదుకార్ధము హీన । పాదాంగుళంబువ
మూకమష్టాంగుళ । మునదనర్చు
నిట్లు చెప్పిన వాటిని । నెల్ల సుళ్లు
నిలిచెనేనియు దమతమ । ఫలము నిచ్చు
నట్లు కాకుండ నందల్ప । మధికమైన
చండభుజబల మీసర । గండకంప. 7

వ. ఇట్లు వివరించిన యెనిమిది దెరంగుల సుళ్ళలోపల శుభాశుభవర్తంబులు పరికింపు నెడనావర్తంబులు ముకుళంబులు శుక్తులు శుభంబులు ప్రధానంబులై యుండు తదావర్తంబులు వాహంబులకు గొన్ని శుభంబులు గొన్ని యశుభంబులు నన రెండు దెరంగులై యుండు నవిధ్రువావర్తంబులు పదియును పదినెలం బాయకుండు నాగంతుకంబులయిన శుభాశుభవర్తంబులు నూటపదమూటిలోన ముప్పదియేడు శుభంబులును డెబ్బది యారు యశుభంబులును ననబరగుచుండు తత్ఫలంబులు తన్నివాసంబులు ధ్రువంబుల కధిదేవతలను గ్రమంబున వివరించెదను. 8

పైనవివరింపబడిన యెనిమిది విధంబులైన సుళ్లలోనునుశుభాశుభములను గనుగొనునప్పుడు ఆవర్తము- ముకుళము శుక్తిశుభ

ప్రదాయకములై యుండును. ఆవర్తములలో శుభాశుభముల కలిగి రెండు తెరంగులైన యావర్తంబులయ్యెను.

క. ఉరమున శిరమున రంధ్రో
పరంధ్రముల రెండు । ప్రస్థానములో
నుత్తరమున నొకటొకటిగ
వరవాజుల పయిని దశ । పదిధృవులయ్యెన్. 9

గుర్రమునకు 10 ధృవులుండవలసినస్థానములు. చూడు. ప్రథమాశ్వాసమున 11 వ పద్యము. ఫురల నిచ్చట నేల చెప్పబడియెనో తెలియదు.

గుర్రముయొక్క తొలంకులందును, శిరముమీదను నుదుటను వక్షమునందును.

అధిదేవతలు.

మ. పరగంవాజి తొలుంకులం శిరముపై । ఫాలప్రదేశంబునన్
వరుసన్ వక్షముపై జనించిన సుడుల్ । వర్ణ్యంబులో సుళ్లకున్
నరనారాయణ యక్షరాక్షసధృవుల్ । నక్షత్రనాధార్కులు
న్నరతాప్తుండును మందగంధ వాహుండున్ । నాసత్యులుం దేవతల్. 10

గీ. మొండిమస్తక హీనమై । యుండు వాజి
జతలకు జెడ్డయది కడు । ముట్టదగదు
మున్ను తానున్న నెలవున । నున్నహరుల
మన్నిగొనికాని నిలువనీ । దెన్నిగతుల. 11

చిన్నతల గలిగియుండి సుళ్ళులేక మొండిదైనట్టి హయమును ముట్టుటకైనను తగదు. అదిశాలలోనున్న యితరగుర్రములకు గూడ హానిచేయును.

క. నెలవులముప్పదియునుగల
తురగంబునుబ్రతుకుపెద్ద । కాలముశుభమై

నిలువమఱెడవేశుభములు
వెలయకయనిగొన్నిధృవులు । వెలితైయున్నన్. 12

ముప్పదిసుళ్ళకు తక్కువమైయున్న గుర్రముఎక్కువకాలము బ్రతుకనోపదు.

క. నెలవులువిడిచివదమలో
పలనొక్కటి విడువబడిన । పరిపాటిమెయిన్
నిలువక్షతక్కినధృవములు
గలతురగము బ్రతుకువాడు । గట్టగనగునే. 13

ధృవు లుండవలసిన స్థలములలో నున్నయెడల నాగుర్రమును బ్రతుకదలచువాడు కట్టదగదు.

క. హీనావర్తంబులు ఫల
హీనముగా జేయుకొలది । నెక్కువమైనం
మానని నెవ్వగ నొసగుమ
గానం ధృవుకొలంది నిలుప । గావలె హరికిన్. 14

ఆవర్తంబులను సుళ్ళులేని తురగము ఫలమీయజాలదు. ఎక్కువమైన నావర్తంబులు గల తురగముగూడ తీరనివ్యధనొసగును. గాన కొలదిగా ధృవులుగలిగి హరిని నిలుపవలయును.

క. నడుముదెగి రెండుదెగవై
పొడమినధృవుగలుగు వాజి । బోదోలకనే
జడుడు తెగినెక్కు నాతని
ఒడలునదల పొత్తకూడి । యుండదుతడవై. 15

సుడినడమున తెగి రెండు చేయబడిన తురగమును సాహసించి యెక్కువాడు చిరకాలము జీవింపడు.

క. నెలవుల నిలుపకదాపలి
వలపలిదెసకు దొలగియున్న । వలపలిసుడి దా

ఫలిదెసకుజనిన హరిఘా
స్థలినిజభూవిభుని రాజ్యవిత్త । చలనలుసేయున్. 16

కుడివైపున నుండవలసిన సుడి యెడమవైపునను ఎడమవైపుననుండవలసిన సుడి కుడివైపుననుయున్న తురంగము యజమానుని ధనహీనునిజేయును.

శుభావర్తంబులు.

క. నెలవులనుదట బాహులతో
కలనొస కంఠతలల । కేశాంతములన్
గూబలపై సరసత
గల సుళ్ళుశుభమునిచ్చు । కంపనృపాలా. 17

శుభావర్తలక్షణంబుల దెల్పుచున్నాడు.

నెలవులందును నుదుటలందును బాహువులందును, నొసటలందును కంఠతలమందును కేశాంతమందును చెవుగూబలయందును సుళ్లుగల తురగము శుభములనొసగును.

సీ. నెలవుల కేశాంత।ముల రెండురెండట్లు
కొలకుల పదల వీ।నులమెదళ్ళ
మూడునాలుగురెండు । మూడులై నెలవుల
నాల్గింటసుళ్లున్న । గల్గునొసల
అదిమూడునాల్గునై । పదమూడుచోట్లను
పండ్రెండు సుళ్ళలో । భాగములను
కరయుగంబునరెండు । గడలనివాడ
వస్తువములమూడు । వరుసనిట్లు
నెలవు లిరువదిన్ని । బెటవారనిలిచిన
సుళ్లుముప్పదియేడు । శుభతరములు

తత్ఫలంబులెల్ల । తర్వాత వివరింతు
కంపరాజ భూని । లింపరాజ. 18

నెలవులయందును కేశాంతములయందును వీనులయొక్క మొదళ్ళను.

క. చక్కగ నెలవులరెంటన్
జక్కనిరోమజములున్న । సైంధవరత్నం
బెక్కిన రౌతుకులంబున
నెక్కాలమునిచ్చుచుండు । నిష్టార్థంబుల్. 19

నెలవులయందు రెండురోమజములు (సుళ్లు.) గలిగినటువంటి తురంగమును ఎక్కినరౌతునకు సర్వకాల సర్వావస్థలయందును యిష్టార్థముల నిచ్చుచుండును.

క. శుక్తులు కేశాంతములను
వ్యక్తములై రెండుగల్గు । వాహము నెక్కన్
యుక్తిగలవాడు విజయా
సక్తుండౌ పుత్రపౌత్ర । సంపదగలుగున్. 20

కేశాంతములందు సుళ్లుగలిగిన గుర్రము నెక్కినవాడువిజయుండై పుత్రపౌత్ర సంపదలతో తులతూగుచుండెను.

గీ. హయము రంధ్రోపరంధ్ర ప।ర్యంతభూమి
గానవచ్చిన సుళ్లుమే । ఖలములంచు
అట్టిమేఖలినెక్కిన । యధిపుడెపుడు
మణివిభూషణ సౌభాగ్య । మహిమదనరు. 21

క. విలుతురు తురంగవేదులు
వెలయగ జెవిగూబలందు । వృషభావర్తాం
బులుగల్గుతురగ రత్నము
విలసన్మణి కుండలాది । విభవములిచ్చున్. 22

చెవి గూబలయందున్న సుడికి వృషభావర్తం బనంబడును. వృషభావర్తంబుగల తురంగమును హయలక్షణ శాస్త్రసంపన్నులు అధిక విభవంబుల నిచ్చునని త్వరితముగ విలుతురు. (కొందరు).

సీ. నలుమూలలనుండు । నాల్గురోమజముల
చాతురంతికమను । సంజ్ఞదనరి
ముమ్మూలలందుండు । మూడురోమజములు
త్రేతాగ్ని నాగ వి । ఖ్యాతిదనరి
మొగిదంతికైయుండు । మూడురోమజములు
నిశ్రేణికాఖ్యమై । నివ్వటిల్లు
సంగడియై రోమ । జములు రెండుండును
యమళమనామధే । యంబుమించి
హయముఫాలంబుమీదనీ । యాకృతులను
దానకంబుల నాల్గింట । దనరిమించి
సుళ్లు పండ్రెండు ఫలమును । సొరిదివినుము
రాజదేవేంద్రయో భళి । రాజకంప. 23

నాలుగుమూలలను నాలుగు సుళ్ళుండినయెడల నద్దానిని చాతురంతికమందురు. త్రికోణాకారముగ మూడుమూలల సుళ్లుండిన త్రేతాగ్నియందురు. దొంతిని విధంబున మూడుసుళ్లుండిన నిశ్రేణికయనంబరగును. రెండుసుళ్లు సమీపంబుననుండ యమళమందురు. ఈసుళ్ళన్నియు నొసటనుండవలయును వీనిఫలముల జెప్పుచున్నాను

క. నెన్నొసలజాతురంతిక
మున్నతురంగంబునుతమ । హోత్సవకరమై
సన్నుత ధరణీ రాజ్యస
మున్నత సౌఖ్యంబు లిచ్చు । నోభళికంపా !

నెన్నొసలుమీద చాతురంతికమను సుడియున్న తురగమును మహోత్సవకరమైన ధరణీరాజ్యసుఖంబుల నిచ్చునని విలుతురు.

క. నిశ్రేణిక ఫాలంబున
విశ్రుతమగు ఘోటకంబు । విశ్వములోనన్
ఆశ్రిఖిలసత్పరిరంభో
గశ్రీయవిభవమిచ్చు । గంపమహీశా. 25

నిశ్రేణికయను నామధేయముగలసుళ్ళు ఫాలభాగముపై నేయశ్వమునకుండునో అది విభవైశ్వర్యముల నొసగును.

మ. [illegible]దిలంబారగ సుళ్ళునాలుగు నురో । భాగంబునం దిక్కులం
గదియంగాదగు రోచమానము సుము । ఖ్యస్థానమందుండెనా
వది శ్రీవత్సకి నామధేయమగు నా । యశ్వంబుచేకూర్చు స
మ్మదలక్ష్మీశయభోగభాగ్య విలస । న్మాన్యప్రతాపోన్నతుల్. 26

ఉ. నాల్గురోమజాతముల । నాలుగుమూలల పేరురంబుపై
దాలిచియున్న తేజిప్రమ । దంబున నెక్కెడి మానవేశ్వరుం
డాలయమున శత్రునిచ । యంబుసణంచి తదీయ ల
క్ష్మీ లలనా విశేషసుడి । కేరిగనుక మహీకంపభూవరా. 27

గీ. సోలినురముమీద । శుక్తులుమూడుండు
సైంధవంబు సర్వ । సౌఖ్యదంబు
దానినెక్కి శత్రు । సేనల జెండాడి
విభుడు మగుడిదివ్య । విభవుడగును. 28

ఉరముమీదను మూడుసుళ్లుగల తురగముసర్వసౌఖ్యములను ఇచ్చును. అట్టిగుర్రము నెక్కినవాడు శత్రుసేనల చెండాడి అధిక విభవముకలవాడగును.

క. అంగద నామముగల్గుతు
రంగము బాహువుల సుళ్లు । ప్రఖ్యాతముగా

రంగ నవరత్నవిభవా
సంగతమొగి నిల్పసర్వ । సంపదలొసగున్. 29

అంగదనామము గలిగినటువంటి తురంగమునకు బాహువు లందు సుళ్లున్న యెడల నానావిధరత్న భూషణములను సర్వసంపద లొసగును.

క. దేవమణి దేవమణియును
మానవుని గళంబుజేరి । మహినుండుట న
ద్దేవమణి గల్గుతురగము
దేవేంద్రశ్రీయొసంగు । కృతిగరిం నృపా. 0

సీ. ప్రాసాద తోరణ । వరత్రింశ...........
సరసిజ వేదికా । స్వస్తికములు
త్రేతాగ్నియమళని । శ్రేణికా శ్రీవృక్ష
చాతురంతికగదా । చక్రములును
కలశాంగలశుక్తి । ఖర్జూరఖండేందు
వజ్రయూపాంకుశ । కల్పకములు
అశ్వత్థవర్ణ సూ।ర్యాష్ట పదాంబుజ
పాంచజన్యంబుల । పగిదినుండు
ధృవులురముపైనుండె నొసలిపై । నొండెగల్గు
తురగరత్నంబునెక్కిన । నరవరేణ్యు
డరులనిర్జించి తద్రాజ్య । మనుభవించు
రాజకులదీప యాభళ । రాజకంప. 31

సీ. కటికంక నాసికా । పుటగండకరమూల
జానుమాన్యాహను । స్కంధములను
ఆలీఢ సృక్కిండపా।లాశ్రు తాండవ
కుక్షివాలస్థూల । క్రోడములను

భ్రూమధ్య కర్ణాగ్ర । ములరెండు రెంకుగా
క్రోడఘోణాసన । ప్రోథములను
కాకసగణ్ణనాభి । కకుదుత్తరోష్ఠపు
హృతనాభి గండంబు । లొకటియొకటి
కుష్ఠికముల గళల । కూర్చల జంఘల
నాల్గుకాళ్ళసుళ్ళు...............సుళ్ళు
పొంగిపిపానమెగువ । మూగి దెబ్బదియారు
గాని హయమునకు । మేనకంప. 32

చిత్తము సుడియడరాచును
విత్తులసుడి పుత్రహారము । వీపునసుడిదా
హృత్తమునకు సరిహారికిని
కుత్తుకసుడియున్న హయము । గొనరాచార్యుల్. 33

బీజములపై సుడియున్న తురగమును ఎక్కినరౌతునకు పుత్ర నాశనమగును. కుత్తుకమీద సుడియున్నను ఆతురగము కొనుటకు తురంగశాస్త్రజ్ఞులు సమ్మతింపరు.

చ. కటమున శంఖదేశముల । కన్నులకొల్కుల ప్రోథగండహృ
త్పుటములకక్షమూలముల । పుచ్ఛగుదంబుల క్రిందటన్ కకు
త్తటములకొక నాసనపదం।బుల జంఘలజానుసంధులన్
బటవగుసుళ్లు వింశతియు । పైననుయారుమహాగ్రదోషముల్.

35. గ్రంథపాతమువలన యీపద్యము నశించినది. అక్షరములు స్ఫుటముగ కాన్పించుటలేదు. అచ్చుపుస్తకమందున్న పద్యమున తప్పులు మెండుగ గానంబడియెను. అందుచే విడువబడెను.

ఉ. కాకసమందు రోమజము । గల్గినవాజియు రౌతునాజిలో
నూకికళేబరంబు మరి । నూల్కొనియుండగ జేరియుగ్రపుం

గాడులు గ్రద్దలుం గరచి । కండలు గుండెలు బీకిబీకి పే
రాకలితోడమ్రింగుభయ । దానవముద్దిశ లెల్లనిండగన్ 36

చ. హరికకుదంబుపైసుడి మహాదురితంబుగ సర్వసౌఖ్య సం
హరమొనర్చు నట్టిసుడి । యశ్వముగట్టిన నింటబుట్టినన్
సురలకు విప్రముఖ్యులకు । జూడక ముట్టక యివ్వనొప్పులే
కరిరిపుడేలు రాజ్యమున । కప్పుడె పారగ దోటలొప్పగున్ 37

గుఱ్ఱమునకు మూపుర ముండవలసిన స్థలమున సుడియున్న యెడల నయ్యది మహాదురితములు గలిగించును. కావున నట్టి సుడి గల తురగమింటబుట్టినయెడల కంటిదానినిచూడక విప్రులకీయవలెను. లేదా శత్రురాజ్యమునకు దోలవలెను.

క. కటావర్త తురంగము
నక్షీణబలంబుగల్గు । నధిపతిరైనన్
నాక్షేణమ్ముల వానల
నక్షయముగ దట్టపు । నాథశాదిపకంపా. 38

కటావర్తమను సుడిగల తురంగము అధిపతికి నష్టము కలిగించును.

కం. ఎదనొప్ప నంపవానల
గదియుచు గురియించుననుచు । ఘనులెవ్వరుం
గదిసి కనువిచ్చిచూడరు
హృదయావర్తంబువాజి । నెక్కందగునే. 39

హృదయావర్తమను సుడిగల తురగము నెక్కినచో శరపరంపరలజిక్కి ఓటమిజెందుదుమని జనులెవ్వరద్దానిని జూడరు.

ఉ. జానువునందు సుళ్లుగల । సైంధవమున్ భూదినెక్కువాడు శో
కానల దగ్ధదేహుండగు । కాంక్షణచే యదిశాలనుండినన్

మానకచోరవైరినృప । మార్గణరోగవిషాగ్నిలదా
ధీనునిజేసి రాజ్యసుఖ । హీనునిజేయుట తథ్యమేరికిన్. 40

మోకాళ్లను సుళ్ళుగల తురగము నెక్కినవాడు శోకదవానలమందు జిక్కియుండును. అట్టిగుఱ్ఱము ఎవనిశాలలో నుండునో యాతడు దొంగలచేతను శత్రురాజులచేతను రోగాదులచేతను పీడింపబడి రాజ్యసుఖదూరుడగును.

క. వెన్నున సుడిగలతురగము
కన్నంతనె విడకయెక్క । నడగుట యెల్లన్
మున్నగాని బ్రహ్మరాక్షసు
డున్న మహీజంబు నెక్క । నుబ్బుటతలపన్. 41

వెన్నుపై సుడిగల తురగమును చూచినంతనే విడిచిపెట్టక ఎక్కుటచూడగా బ్రహ్మరాక్షసుడు నివసించియున్న మహీజమును ఎక్కుటవంటిది.

చ. హరికకుదప్రదేశముల । నశ్వమురొమ్మున వాజివెన్నునన్
తురగముజానుదేశముల । దోచినసుళ్లు మహోగ్రదోషవి
స్ఫురణనుదాని........జూచి జలంబుల గ్రుంకు పెట్టి భూ
సురులకు దానమిచ్చువరి । శుద్ధుడుగావలె కంపభూవరా. 42

క. బటువై యావర్తంబులు
కటములరెండెడలగల్గు । గంధర్వము...
త్కట దోషకారియది దా
కటకటమునపతినిజముని । కడకనుపుజుమీ. 43

గండభాగములందు రెండుప్రదేశముల సుడిగల తురగములు ఎక్కువయైన దోషము గలిగించవనియు శీఘ్రకాలంబున కాతును యామ్యదిశానాథునిపురమున కంపును.

క. శంఖావర్తతురంగము
సంఖ్యాతబలంబుగల్గు । జనకతిసేనన్
పుంఖాన పుంఖశరముల
పేంఖితుగా జేసియతని । పెంపణగించున్. 43

శంఖావర్తమను సుడిగల తురగము నెక్కిన రౌతుయొక్క చతురంగసేనలను చంపి అతనియొక్క పెంపు సంపదల నశింప జేయును.

క. శోకావర్తతురంగము
భీకరహయకరిపదాతి । బృందమునైనన్
జీకాకు సేయుగానం
గైకొనరత్తేజిరాయ । గండరగాలీ.

శోకావర్తమను సుడిగల తురగము గలిగియున్న సేన పర రాజులచే చీకాకునొందింపబడునని రాజులు అట్టిహయంబును గొనరు.

క. పండితులు ఘోటకంబులు
గండములనైనసుళ్ళు । కర్తలకుమహా
గండము లనిహయవేదులు
పండితసమ్మోదముజూపి । పల్కిరిమొదలన్. 45

గండములకు గండభాగములందు సుళ్ళుండినయెడల యజమానునకు గండముగునని హయవేదులు జెప్పిరి.

క. దండమునుడి గల తురగము
భండనమున నమ్ముతోడ । బలుదెసననుపున్
చండమరీచీవలస
న్మండలమధ్య ప్రదేశ । మార్గముదూరన్. 46

క. క్రోడావర్తతురంగము
వేడుక నెక్కంగగోరు । వెఱ్ఱికి నోరున్

మూడుట నెక్కమయనిము
న్నాడిరి హయశాస్త్రవేదు । లౌబలకంపా. 47

క్రోడావర్తతురంగమును ఎక్కదలచువానికి నోరుమూయబడుట సంభవించును. అపజయము కలుగును. అని హయవేదులైన వారలు దెలిపియుండిరి.

గీ. గ్రంథపాతము బాణనామకక్రియల కాహారమైనది స్పష్టముగా గానుపించుట లేదు.

క. నాసాపుటమున ధృవులును
భాసిల్లెడు వాహమెచట । బంధురరోగ
వ్యాసంగునిగా జేయుట
మోసంబడి దానినెక్కు । మూఢుడుగలడే. 49

ముక్కురంధ్రములసమీపమున సుళ్లుగల తురగమును ఎక్కజనదు. ఆతురంగమునెక్కుటవలన రౌతునకు రోగప్రాప్తియగును. ఎంతమూఢుడైనను దానినెక్కబోడు.

క. వ్యాధులచేగడు
బాధించుచు నేత్రకూటం । భవరోగములన్
శోధకులు వినుడుమీరె వి
రోధముగావించుహయము । భూమిద్విముడున్. 50

నేత్రకూటములందు రోమములుగలిగిన తురంగము యజమానుని మనోరోగములచే పీడింపబడునట్లు జేయునని యెఱుంగవలయును.

క. ఘోటంబుల సుళ్ళుండిన
ఘోటంబుల పతులమీరి । కులమునణంచున్
పాటించుచుండి నడచును
పాటించిరి శాస్త్రవిధులు । బర్బరబాహా. 51

సులభగ్రాహ్యము.

క. ముక్కుదూలంబున నడుమున
 ప్రకటితముగ రోమజంబు । పాలిట్లినఘో
 టకము విభుమృత్యుదూతని
 సకలతురంగజ్ఞులెల్ల । చదివిరి మొదలన్. 52

ముక్కుదూలముయొక్క మధ్యను సుడియున్న తురంగము మృత్యుదేవతయొక్క దూతయని దలచి హయలక్షణవేత్తలు బలుకుదురు.

క. ఘనమగు దారిద్ర్యంబున
 మునగగ నెదగోరునట్టి । మూఢుడుగొనుచో
 హనుజములు గొనుచువాహము
 ననుపమమగు నారాయమీవ । లాంఛితకంపా. 53

దవడలయందు రోమములుగల తురగమును దరిద్రముగోరుకొనువాడు తక్క నితరుడెవ్వడును గొనడు. మిక్కిలి దారిద్ర్యమొనగూర్చును.

క. తురగంబు మీదిపెదవిన్
 నిరతముగా రోమజంబు । నిజముగుతల్లిన్
 సురరాజు జూడననుపును
 చిరకాలంబుండనీదు । సిద్ధంబధిపా. 54

తురగముయొక్క మీదిపెదవిపై సుడియున్నయెడల రౌతుయొక్క తల్లిని స్వర్గమునకంపును.

క. పొలియుంచు వాజిపోత్రథ
 స్థలికిందటి మూడురోమ । జంబులలోదా
 పలిసుడి పతిజనకునివల
 పలిపతియన్నగనుమధ్య । భాగముపతియున్. 55

గుర్రముయొక్క ముక్కుక్రిందను మూడుసుళ్లుండినయెడల-దాపలిసుడి రౌతుయొక్క జనకుని- వెలుపలిసుడి రౌతుయొక్క సోదరుని- మధ్యసుడి రౌతును సంహరించును.

క. పెదవులసుళ్ళు హయంబే
 విధమున నిజభర్తసౌఖ్య । విభవములెల్లన్
 విధుబింబము నలరాహువు
 విధమున్ననది మ్రింగుదనకు । వ్రిగ్గైనయెడన్. 56

రెండుపెదవులందును సుళ్ళుండరాదు. ఉన్నయెడల రౌతుయొక్క సిరిసంపదలను- చంద్రునిరాహువుకబలించురీతిని గబళించును.

క. కందము సుడిగలతురగము
 నిందింతురుతురగశాస్త్ర । నిపుణులు దానిన్
 డెందమును భీతిగల్గిన
 మందరమనువారు వాజి । మొననెక్కుదురే. 57

మూపున సుడిగలతురగమును హయలక్షణవిదులైనవారలు గొననిచ్చగింపరు.

క. భావకులు వినుడుతురగము
 గ్రీవావర్తంబు మిగుల । గీడై భువిలో
 నేవిధమున వారోహకు
 జీవంబున తిరుగనీదు । సిద్ధంబుహరీ. 58

గీవావర్తమను సుడిగలతురగము రౌతునకు హానిసేయుచు-పెక్కుదినములాతని భూమిలో నిలువనీయదు.

క. మన్యావర్త తురగము
 విన్యాసము భర్తవంశ । విభుప్రాణముపై
 అన్యాయము తలచుటగుణ
 ధన్యాత్ములు చానినెక్క । దగగొనరెందున్. 59

మన్యావర్తమను సుడిగలతురంగము యజమానుని ప్రాణముల దీయదలచునని తలచి ప్రాజ్ఞులైనవారలద్దాని నధిష్టింపనొల్లరు.

క. మునుచెంపల రోమజములు
గనుపట్టు హయంబునెక్కి । గడుగుటయనిలో
తనభటు దానుతథ్యము
నెనుబోతును ప్రియముతోడ । నెక్కుటకృష్ణా 60

ముందరిచెంపలపై సుళ్ళుగలతురగమునుయెక్కుట- యుద్ధభూమికి భటసైన్య పరివృతుఁడై ఎనుబోతులనెక్కిపోవుట వంటిది. అశుభకరము.

క. తక్కగ శత్రుక్షోభము
మిక్కిలిగాజేయుచుండు । మేదినిమీదన్
నిక్కంబై వాహనముల
ప్రక్కలరెండేసిసుళ్ళు । బర్బరబాహా. 61

గుర్రముయొక్క రెండుప్రక్కలయందును రెండేసి సుళ్ళుండినహయము తన యజమానునియొక్క శత్రువులు మిక్కిలిగా దుఃఖించునట్లు చేయును.

క. పట్టెడసుడిగలతురగము
నెట్టణరణవీధిలోన । నిశితాస్త్రములన్
పట్టించు రౌతునప్పుడె
జుట్టించును నిర్జరీకుచంబుల కెలవిన్. 62

పట్టెడపెట్టుచోట సుడిగలతురగము యజమానుని రణరంగమందు పట్టించి శత్రువుల కప్పగించును.

క. తక్కెడిరోమంబులపై
జిక్కనెడబాయనీక । చెలువంబొందం

నొక్కించు కర్తసంతతి
వుక్కిటసుడిగల్గువాజి । శోకంబగునే. 63

సులభసాధ్యము.

క. గుదనాభింకటిశిలల
నుదరంబుల సుళ్లుచేత । నొనరినవాజిన్
మొదలుగణగగడమకర్తల
నుదురోమయవేదనలకు । నొప్పునజేయున్. 64

సులభసాధ్యము.

క. పెందొడలసుళ్లవాహము
సందేహములేకభువిని । సమరావనిలో
జిందంబూడిన విధమున
బృందారక నుతులమీద । పెలుచంద్రోచున్. 65

పైదొడలయందు సుడిగల తురంగము యజమానుని రణరంగమున చంపును.

క. బీజంబులసుళ్లుండిన
వాజుల గొననొల్లరెట్టి । వారునుభువిన
త్తేజులు పుత్రశోక
భ్రాజిష్ణులజేయుగాన । పరిహారంబుల్. 66

బీజములపై సుళ్లుగలిగిన తురంగములను యెవ్వరును గొనసాహసింపరు. ఆగుర్రములు యజమానులకు పుత్రశోకము తప్పక కలిగించును. గావున వర్జనీయములు.

క. క్లేశయుబొందగజేసెవి
నాశముగావించుననుచు । నాగరికుని
ద్దేశంబుగలదుగావున
గోశావర్తంబువాజి । గొనరాదెందున్. 67

గోశావర్తమను సుడిగల తురంగము పలువిధములైన క్లేశముల నొందించి యజమానునకు నాశనముగావించునని పెద్దల పల్కులు కలదు గావున యట్టితురంగములను గొనరాదు.

క. నందనులు దానుపరమా
నందంబున నుండదలచు । నరనాథుఁడు దా
ముందును వెనుకల
నందిరువుల సుళ్లున్నహయల । నవనిం గొనునే. 68

సులభసాధ్యము.

క. తక్కక మోకాళ్ళనునిరు
వక్కలసుళ్ళున్నవాజి
దెక్కవిజయముగలదై యనుపుని
విక్రమపడి ఘోరిన్నమెల్ల నిరుపమకీర్తీ. 69

పద్యమునందు లక్షణము తప్పుగానున్నది. అర్థము స్ఫురింపలేదు.

క. నాసములసుళ్లుహరులం
దోషంబులు పుట్టుననుచు । తొల్లిటిపెద్దల్
వ్రాసిరి గావున దానిని
దోసంబెంచగనెక్కరాదు । రతిరాజనిభా. 70

ముక్కుమీదను సుళ్లుగల హయమువలన శోషములధికముగా జన్మించుననుచు పెద్దలు వచించియుండిరి కావున దానినెక్కవలదు.

క. చెనటి గళావర్తపుహరి
గొనివెరువక యింటగట్టుకొని । యుండెడియా
తనియింట మృత్యుదేవత
యనయము కాపురమునిలుచు । నదిసంశయమే. 71

గళావర్తముగల తురంగరత్నమును భీతిలేక యెవడు తనయింటనుంచుకొనునో యాతనియింట మృత్యుదేవత నిలుచుననుట కేమాత్రమును సందియము లేదు.

గీ. కర్ణహీనుజేయు । గాదేనిరవుతును
కర్ణరోగబాధ । కలితుజేయు
చెవులసుళ్ళవాజి । జిట్టని యవ్వారు
నెక్కనేలవగల । సొక్కనేల. 72

చెవులయందు సుడిగల తురంగము తన్నధిరోహించువానిని కర్ణరోగముచే పీడింపబడువానిగా నొనర్చును లేకున్న చెవులులేని[illegible]గా జేయును. (చెముడువచ్చును.)

గీ. కుష్ఠికముల జంఘలగళ । కూర్చజంఘ
......సుళ్ళుగల్గువాజి జొనిపి
యెక్కబోవువాడు జమునిపాడగాన
బోవువాడనిరి శాస్త్ర । విదులైనఘనులు. 73

గ్రంథపాతమున నర్థముస్ఫురింపదు.

క. తనపతియు దాను నిక్కము
ననిలోపల నణగు । ననివహార్తిహయం
బును దూషించిరి త్రికతల
మున సుడిగలవాజి చంద । మున కంపనృపా. 74

వహావర్తియను సుడిగల తురంగము తన పతితోగూడ యుద్ధభూములందు గూలుదురని పెద్దలు రచించిరి. త్రికతలమునసుడియున్న వాజిగూడ నట్టియవస్థనేపొందును. త్రికతలము- పృష్టభాగము.

ఇవిక్షేత్రికాలఫలములు.

క. మేలుదెసగీడిసుళ్లును
మేలు ధ్రువుల్ గీడుచోటు । మేల్కొనియున్నన్

మేలుం గీడును జాయా
సాళువ బిరుదాంక కంప । జగతీనాథా. 75

క. పలదెసగెడు పలపైదా
ఫలిదెసగోడిగలమేన । ప్రభవించునసు
శ్శైలమ్ముగీడొనరింపవు
కలియుగ కర్ణావతంస । గంపకుమారా. 76

చ. అరయప్రదేశమధ్యమున । యందుదొలంగక నిల్చియున్న రో
మరుహాఫలంబునల్పమగు । మధ్యమమైన ఫలంబుచూపునా
యిరుగడలంజనించు సుడి।హీన ఫలంబుడగ్రరోమజం
బరుదుగ తత్ఫలంపు క్రమ।మాలిగ రోమజు మెన్నిజూడగ

గీ. లక్షణములును లక్షణ।వర్తనములు
చూచుచోటను మేలైన । సుళ్లుమిగుల
సదృశ్యమై నయశ్వంబుగా । జనునుగొనగ
కాకయున్నను దప్పగు । గంపభూప. 78

క. హారసిదళక్షేత్రంబుల
పరిపాటియెరింగి హరులు । పయిదోచినరో
మరుహాఫలములు దాకెటి
పరిహారణము జెప్పవలయు । భావజ్ఞుండే. 79

క. లుఢితమదలోభిపారగ
చరితగుణాంకిత మహాత్మ।పబంధానవ
కఠినపుహృదయభూరుహ
కుఠారకతారిరాయ । గుణరత్ననిధీ. 80

క. ఉత్సవనాకాధీశ్వర
వత్సలశరణాగతామృ।తస్తుతపరిచా

కాత్సంక్షోభితసుఖసం
దీప్తిమతీదాల్లు వాక । ధీప్రజ్ఞనిధీ. 81

మాలిని. సుఖవిబుధసుధామా।సోమనిక్షిప్తహేమా
ప్రకటసుభగరత్నా।పాత్రరాజీకయత్నా
ప్రకట సాధుమాజా । పస్సురదారికాదా
ప్రకృతివికృతికారీ । పారిజాతానుకారీ. 82

గద్య......భైరవాచార్య పుత్ర మనుమంచి భట్టుప్రణీతమైన
హయలక్షణవిలాసంబునందలి ఆవర్తలక్షణం
బన్న ద్వితీయాంకురము.

శ్రీరస్తు.

అశ్వలక్షణసారము.

తృతీయాంకురము.

కరకటాక్షవిజయ
శ్రీకాంతా కృష్ణరాయ । సిద్ధకృపాణా
స్వీకృత సత్వరపర
భీకరభటయూధకంప । పృథ్వీనాథా. 1

కృతిపతికి సంబోధనము.

క. వివరించి దశాక్షేత్రము
ల విభాగము లొనరజెప్పె । దను నేరుపునన్
చెవిజేర్చి వినుము మనమున
తవిలింపగ నిదిసుమి ప్రభా । పథములు రెండున్. 2

దశయన నెద్దియో క్షేత్రమననెద్దియో బాగుగా బోధపడు నట్లుగా జెప్పెదను. శ్రద్ధాళుఁడవై యాలింపుమనిమనుమంచిభట్టుకృతి పతి నుద్దేశించి చెప్పుచున్నాడు.

సీ. అశ్వంబునకు పర । మాయుః ప్రమాణంబు
వదలు ముప్పదిరెండు । వత్సరములు
పరమాయువందులో । పదియవభాగంబు
తనరారు నొకదశ । యనఁగఁబరగు

*మూడేళ్ళు రెణ్ణెళ్ళు । మున్నాల్గు దివసంబు
లొకదశ కలదిమై । యొనరుచుండు
నశ్త్రెరంగున దశ । లైదైను చెలువొందు
పన్నియాక్షేత్రముల్ । పదిలమైన
ఇత్రమహిమంబుతోడ నా । క్షేత్రములను
శ్వలక్షణంబుల । భాగమెరిగి
జెప్పగాదగు తత్ఫల । మొప్పగాద
రాజదేవేంద్రయాభళ । రాజకంప. 3

హయములకు ముప్పదిరెండుసంవత్సరములు పరమాయువు. ఈ 32 వత్సరముల యాయుఃప్రమాణమును 10 భాగములుగా చేసిన యొక్కొక భాగమునకు దశయనిపేరు. దశాపరిణామము మూడుసం వత్సరముల రెండుమాసముల 12 దినములు.

*మూడుసంవత్సరముల రెండునెలల 12 దినములొకదశ.

వ. అట్టిదశాక్షేత్రభాగం బెట్టిదనిన ప్రథానాదిఘాలాంతంబు క్షేత్రం బై చెల్లు నిగళస్తుత్యదాద్యుత్తమాంగంబులు రెండవక్షేత్రంబనం బడు, వన్యగళస్కంధంబులు మూడవక్షేత్రం బనంబడు కడు దండకాకజతర్వత్రోభాగంబులు చతుర్థక్షేత్రం బై నెగడు బాహు క్రోడంబులు పంచమక్షేత్రం బనంబరగు ఊరుబాహుకస్యక్పిండ రాహీణసూలలు నవమక్షేత్రంబైవర్తిల్లు హృదయము వక్షపార్శ్వ ములు షష్ఠక్షేత్రం బనంబరగు ఊరు ఖురాంతంబుగా జంఘచతు ష్టయంబులు దశమక్షేత్రం బనంబరగు అట్టిక్షేత్రంబులు కడపల యట్లుగాగ గోడిగలమేన నిరీక్షింపునెడ దశమక్షేత్రంబు నాదిగా నాదిక్షేత్రంబ దశమంబుగా నవరోహక్రమంబున నెన్నదగును. క్రమమున దశాక్షేత్రంబుల తెరం గెఱింగించెద.

క. అరుణాంభోరుహ పత్రి
స్ఫురణదురంగంబు జిహ్వ । పొల్పుగ జిహ్వాం
తరమునదాలు స్థానము
సురుచిరముగ జిహ్వ కాద । సూనము తెలియన్. 5

క. పరువడి వ్యంజనదంతము
నిరుణుఁగు మరియు నాలు । గెనగగ దంష్ట్రల్
ఖురములు నాలుహనుజులు
నిరువదియును నాల్గు । హరికి గంపనృపా. 6

సీ. 7

చ. కనుగొని ప్రోథలోచన యుగంబుల మధ్యను భూమిఘోణ
యెనుభయపార్శ్వదేశముల । వర్తిలు గర్తియుగంబు దానిపై
యనువగు శ్రీరికాయుగళ । మారసిచూడ దురంగజాతికిన్
దనరిన నాసికాహనువ । దంబుల సంధుల గండపాలికన్. 8

క. పలువరుసకు గప్పినవి
నలకడ నోష్ఠములరెండు । నవిగూడి నం
దులు సుక్కృవమునగు(రెండు) తే
జులకధరోష్ఠముల క్రింద । చుచికం బధిపా. 9

గీ. గండఘోటాంతరముసువ్వ । మండలంబు
అశ్వపాదంబు లరయగ । నశ్వములకు
కన్నులప్పారు దానిపై । కార్తిమీరి
మహితవిభవేంద్ర కంప । మారచంద్ర. 10

సీ. హరునకు నక్షిప । తెన్మవృతంబాశుక్ల
మండలం బాశుక్ల । మండలంబు
మధ్యంబునకు కృష్ణ । మండలంబాకృష్ణ
మండలంబులకును । మధ్యదృష్టి

మండలంబాదృష్టి । మధ్యంబునిర్ధంబు
... ...
ఆకనీ నికముల । యాతభాగంబుల
భాగంబులనుగండ । మతిశయిల్లు
నేత్రయుగళిమీద । నేత్రకూటంబులు
పొసగుదానిమీద । భ్రూయుగంబు
భ్రూప్రాంతపాంతములను । పొలుపొందు ఫాలంబు
దానిపైస్తవంబు । ధరణినాథ

గీ. స్తవపదంబుమీద । సురుచిరమగుచుండు
శిరముదానివడల । జెవులుజెవుల
నెనుకపదయుగంబు । విలసిల్లుశిరములు
ఖటములజ్జనయన । ఘనముగాను. 12

క. రూపైకటనయనాంతస
మీపంబున శంఖయుగము । మీకాశినిలుగా
నేపాదు శంఖకటముల
పైపరిఘోటంబులమరు । బర్బరబాహా. 13

గీ. ఘోటగండస్థలములను । గదిసివెలయు
బాహ్యభాగంబు హనువులై । పరగుచుండు
కంఠహనువులసంధిని । గళము వెలయు. 14

క. గళవక్షంబులనడుమను
పొలుపగుకంఠంబుకంఠ । మూలమునకు వా
జులువారు బాహులుమధ్యను
వలవదు క్రోడంబుక్రింద । బాహువులమరున్. 15

సీ. బాహులవెలుపల । పరుగుజాంగలములు
జాంగలలముక్రింద । జానులుండు

కిదాములు వెలుపల । క్రిందబొత్రికములు
మసలు జానువ్రుల । సుందరముల
జానులకిందట । జాఘుల జంఘుల
వెలుపటిదెసలందు । వెలయుగముఖు
జాఘులక్రిందుమా । ర్చాంబులకును మీాకు
పడిహస్తమొనరుత । త్వరిసరమున్న
బనరుగూర్చంబుతన్మధ్య । మునగిరాంబు
పొలుచుగీర్చంబుకిందట । చుష్టికంబు
దానికిందటఖురసంధి । దానిక్రింద
శిరముతరువాత నఖశిఖ । నరవరేణ్యా. 15

క. ఖురతలమునవిమ్మదెశ
క్షురమైమందూకివేయు । సక్షీకరమె
ఖురులు వెల్లుపలపార్శ్వము
కరమొప్పగకంపభూప । కాంతామదనా. 17

మ. కరమూలంబులపృష్ఠపార్శ్వములగ । కుస్తానముల్ పొల్చుద
త్కరమధ్యంబునగోడపీఠమమరుః । తత్క్రోడపీఠోదరాం
తరమధ్యంబునహృత్తంబువెలయుం । తన్నాభిమధ్యంబునన్
గరమొప్పజఠరంబు ప్రక్కలను జ । క్కన్నాభిమధ్యంబునః .

క. ఉద్ధరంబిరుపక్కియలన్
బదపడుగోష్టములుమధ్య । భాగస్థముపై
ఉదరతనాభీమధ్యం
పదమైరోమానివెలయు । సాళువకంపా. 19

క. కరమూలంబులవెనుకం
గరమరుసుగ పార్శ్వయుగము । క్రమమున కుక్షి

స్ఫురణమగుక్షేమూలము
తిరమగుచుంగానకుధరంబు । తేజులకమరున్. 20

ఉ. తిన్ననికుక్షిమూలమున । తేజులరంధ్రియుగంబుక్రిందటన్
బన్నసిరీతినుండునుప । రంధ్రములందు తురంగజాతికిన్
పన్నుగకంఠపార్శ్యముల । పైకొనివన్నెలునిల్పుచుండగా
సన్నుతిజాగ్రకీతిలక । సాళువకంప నృపాలమన్మథా! 21

మ. హరిరత్నంయిసముత్తమాంగభుజ మ । ధ్యస్థానసంప్రాప్తమై
కరమొప్పగునుగ్రీవగ్రీవమునకు పై । కంఠంబు కంఠంబుపై
సరిగేశాళిశిరంబుసంధి వెనుకన్ । జెన్నొందకేశాంతముల్
సరసోదారకుమారకంపనృపతీ । చాళుక్యచూడామణీ! 22

క. కేశాంతస్థలములయు
ఖాస్యంబగువహపదంబు । లావహాయుగళీ
దేశము గదియగప్పని
దేశముపైగాకసంబు । తెలియునుహరికిన్. 23

క. పరువడిగాకసముకుపై
బరగున్కకుదంబుతన్ని । బంధముపైలో
సరినొప్పహంసఫలకలు
అరుదుగహంసముల వెలికి । ననువుగనుండున్. 24

చ. హరికకుదప్రదేశమున । నంతరమానముమానసస్థలిన్
బరిసరవర్తిపృష్టతల । బంధురపృష్టతలంబు చెంతనుం
బరగుతికస్తలంబత్రిక । పార్శ్వమునంజఘనంబుబొల్పగా
నరసుతకీర్తిదాభసుగు । ణాధిపకంపకుమారమన్మథా. 25

క. పదపడిపుచ్ఛచ్ఛన్నము
గుదదేశమునుండునడుము । గుదమధ్యమునన్

గదిసిన శేఫశివాజికి
పదపడియున్నుభయపార్శ్వ । భాసటయుండున్. 26

సీ. పానలంబుకుక్రింద । భాసిల్లురోహిణి
సంధులగుదముపా । ర్శ్వములయందు
సృక్విండయుగళంబు । చెలువొందునూరువుల్
వానితోసడ్డము । వానిమోఁల
తగమోహమునగండ । పార్శ్వంబులూరువు
ల్వాక్రిశుక్తులునిల్చు । వానిమీఁద
నదరివక్రిశుక్తుల । నిజమధ్యమాఁకిని
రెండుపాతంబులై । యుండుఁగోలది
స్థూలమొప్పారు వక్త్రిమా । శుక్తులకును
వానిక్రిందటమఁదిర । ద్వయము వెలయు
నాదివివినట్లు ముందరి । పాదములకు
రాజమదారనొభళ । రాజకంప. 27

ప్రవాలలక్షణము.

క. కరమూలకకుదములకును
ఖరకుప్పికజానుదేశ । కూర్పంబులకున్
పరిమితమారంగుళములు
పరికింపగ గంశభూప । బంధునిధానా. 28

క. కాలవనిగళస్తముల
పొడవునయంగళము । మొగిదంష్ట్రములన్
చెలువుగ జూడగనొప్పును
తలపంగా నృపసమూహ । ధరణీనాథా. 29

చ. వినవినసైనతాలుదళ । వీధియునాలుగ యున్నయంచు కున్
బొసగినయంగుళంబులవి । ముప్పదిరెండుగడంగ

లసనగు...వర్తిశదము । పాటినట్టివై
ఘనలుగరారి సాళువన । మంచితగంవ నృపాలధీమణీ. 30

క. పరువడెవ్రివ్రిపానవద్రిము
కరుణాంబుదు కక్షలంబు । కటళంఖములకున్
తురగములకు పరిమాణము
లరయనెక్రిండంగుళంబు । లాహవభీమా. 31

ఉ. పటువగులోచనంబులును । పద్మదళంబులు సృక్కునాసికా
పుటములు నశ్వపాతములు । పోధ్రగుదంబుక కూదరంబునన్
చ్చటనగుసంఖ్యయనంబడు । నశ్వజాతికిన్
భటభుజవక్త్రివక్తునమి । తంబులుజూడ బదారునై చనున్. 32

సీ. పదహస్తయుగనాభి । పాయూపయోష్ఠంబు
చతురంగుళంబులు । సప్తులకును
వ్యంజనదంతముల్ । నారంగుళోన్నతు
లట్టహానవ్యంబు । లశ్వములకు
ద్వాదశాంగుళంబులు । దనరారుహృదయంబు
కుక్షిదేశంబిట్లు । ఘోటములకు
పోలంగనిరువది । యారంగుళంబులు
జత్రుదేశంబొప్పు । సైంధవముకు
తనరరంధ్రోప్ర రంధ్రము । లెనిమిదంగు
ళములు పంచాంగుళంబులు । నిలుచునూరు
నేబదంగుళములగుచు । సొబగుమీరు
ఘనతరాధిపచాళుక్య । కంపభూప. 33

సీ. అణుప్రిమాణంబును । యంగుళత్రయమును
వనరనల్లకాడ । హృదయవీధి

అమరంగతద్దేశ । మంగళంబులు రెండు
నొప్పలో చదములు । యొసరునట్లు
అననంబగుముప్ప । దంగుళంములుయుండు. 34

పద్యము పూర్తిగా లభింపలేదు

చ. కడగిఖురాగ్రమాదిగను । కాకసదేశముదాక గొల్వగా
పొడవు శతాంబుళంబునయి । పొల్పుగనుత్తరుష్మైన నొత్తికి
వడుమునజూవ మధ్యమగు । వాజికిదొంబదియంగుళంబులై
యడయగ నీచయశ్వమున । కంగుళసంఖ్యయెనంబదైచను. 35

చ. హరులపరిస్థానపాళిమొద । లై తగువర్తికగాక చూడనూ
రువదియంగళంబులగు । నెక్కడమధ్యమునంతకంటె ని
... ...
నిట్లరువదియంగుళంబులగు । నయ్యదిశ్రేష్టముకంసభూవరా. 36

క. పొడవునకు తగిననిడుపును
నిడుపునకుఁ దగినవలము । నేడదిగూడం
గడునొప్పులక్షణంబులు
యడరినయదియశ్వరత్న । మదిగంసనృపా 37

క. వదనంబునకును వర్తిక
సదృశమై యుండవలయు । జఘనంబునకో
ప్పిదమై వరపురకెనయా
పొదలగవలె హరికికంస । భూపాలమణీ 38

ఇతిః పరిమాణనిర్ణయః

వ. ఇంక వయోజ్ఞానం బెట్టిదనిన. 39

పరిమాణలక్షణ మెఱిఁగించిన పిమ్మట వయఃపరిణామముల జెప్పెదను.

సీ. జన్మమాసంబున । శనియుగముపడను
పొడమిరెండవనెల । పూర్ణమగును
మధ్యమద్వంతయు । గ్రాంబుమూడవనెల
పొడమి నాల్గవనెల । పూర్ణమగును
పారిపక్షపుజోడు । పరగనేనవనెల
పొడమినారవనెల । పూర్ణమగును
తెలుపువేడవనెల । పొలుపారుక్రిందట
మొదలనుగానెని । మిదవనెలయు
నవదశమాసములును దా । పెదవిక్రింద
మీదిమద్యములు దెలుపు । మీరినయిలు
బదునొకండును పండ్రెంట । గోడిగలకు
బారిపక్షము లట్లగు । మారచంద్ర. 40

చ. క్రమమున నొక్కయేడునకు । రంగము శాబసమూహికెల్లదం
తములు సమస్తముల్ ధవళ । తామహిమందవరారుచుండగా
నమరుగపాయవర్ణమున । రెండవయేట...న
త్యమలయశోవిభూషిత స । మస్తదిగంతరకంపభూవరా. 41

తురంగశాబకమునకు యొకయేడు నిండునంతకు దంతంబులన్నియును దోచుటయెగాక యవి తెల్లనైయుండు రెండువత్సరముల కయ్యవి కషాపురంగుగలిగియుండును.

క. మూడవేటను సద్దశన । ములు చతుర్థ
హాయనంబున మధ్యదం । తాంకురములు
పంచమాబ్దంబునను బారి । పక్షయుగము
పొరిదిబడి వచ్చుపిల్లల । కరనయధిప. 43

మూడవయేటను దశనంబులును, నాలవవత్సరమధ్యంబున మధ్యదంతములును అయిదవయేట పారిపక్షము లునుదోచు.

క. పదపడియదశయందున
రదనంబులు నాలుగేండ్లు । ప్రిధమంబదిగా
గదియును వ్యంజనముతో
మ్మిదియును మూడేసియేళ్ళు । నిదియొక్కొక్కకై. 43

పండ్లుతోంచినవత్సరముగానక మరినాలుగు వత్సరము గడచినపిమ్మట వ్యంజనములు ప్రారంభమగును. ఒక్కొక్క వ్యంజనము మూడేండ్లుచొప్పున తొమ్మిది నడచును.

వ. అదియెట్లనిన కృష్ణవ్యంజనంబును మక్షికావ్యంజనంబును శంఖవ్యంజనంబును ఉలూఖలవ్యంజనంబును చలనవ్యంజనంబునుపతనవ్యంజనంబును...ననందొమ్మిది దెరంగులైయుండు, తరంగమవయోజ్ఞానకారణంబులై యొప్పుతద్వ్యంజనంబులు వేరవేరవివరించి జెప్పెద.

1 కృష్ణవ్యంజనము 2 మక్షికావ్యంజనము 3 శంఖవ్యంజనము 4 నులూఖలవ్యంజనము 5 చలనవ్యంజనము 6 పతనవ్యంజనము అని తొమ్మిదివ్యంజనములుండును. ఒక్కొకటి మూడేండ్లు నడచును.

నవవ్యంజనంబులును జెప్పి యొక్క వ్యంజనరూపంబును వేరువేర నిరూపింతునని జెప్పుచున్నాడు.

క. తనఛాయంకృష్ణవ్యం
జన యారవయేట బుట్టు । నద్దశనయుగం
బున నేడవమధ్యంబున
మొనయుహరిపోరిపక్ష । ముల నెనిమిదియున్. 45

కృష్ణవ్యంజన నిరూపణము.

గీ. అశ్వరత్నంబు మునుపళ్ళు । హయమునడిమి
పళ్ళుతురంగముకడ పతి । పళ్ళకడను
క్రిమముతో నవమాదివ । ర్షములమూట
హరిణివిలసిల్లు రాయచౌ । హత్తిమల్ల. 46

హారిణవ్యంజనము.

శా. సద్వంశాదిమమధ్యదంతములు కా చచ్ఛాయవక్షంబులున్
చందంబొందఁసుయఃశరీరసదృశ । చ్ఛాయాసమోపేతమై
పొందుంద్వాదశవత్సరంబు మొదలై । పోలంగశుక్లాభిదం
జెందుంమూడు సమంబులై వరుసతో । నైకారు హారగ్రిణీ. 47

శుక్లాభిదవ్యంజనము.

చ. ఆదిమధ్యావసానదం । తాంకురములు
కదళికాద్రూపమైతగ । కాచ మెరయ
పంచదశ మొదలును షోడ । శాబ్దములను
దశనలాంఛనములుగంప । ధరణినాథ. 48

ఉత్సాహ. మక్షికాభిధాన మరయ । మక్షికాసమానకాం
త్యక్షయంబు శంఖసదృశ । మగుచుమెరయుశం
ఖమై లక్షణమున నులూఖలంబు । పరగుబల్లువృత్త
మై లక్షణములు చలనపతన । లక్షణంబులట్లగున్ 49

మక్షికవ్యంజనము- నులూఖలవ్యంజనము.

శా. పుష్పంబై మహిసత్వసంపదగడున్ । బొల్పారి తేజోగుణో
త్కృష్టంబై కడుదూరభారవహమై । దీపించుకృష్ణచ్ఛదా
దష్టాభంబుల రూపసంపదకడున్ । బొల్పారుచుంకున్ మహా
స్పష్టంబైన తురంగమంబు హారిణాం । స్వారంబుకంపాధిపా. 50

గీ. పాదపాదమూడేళ్ళను నిడు
పాదను నాలవయేట... నెమ్మొకటన్
గడునయిద వేటదృఢమగు
గడుకొని వారిబలములను । గంపకుమారా.

వ. వర్ణలక్షణంబుల జెప్పుచున్నాడు.

వివిధవర్ణముల లక్షణముల దెలుపుచున్నాడు.

53. ఈపద్యమునశించినది. రెండుమూడుమాతృకలలో లేదు. ఉన్నదానిలో తప్పులు మిక్కుటముగా నుండుటచేతను అక్షరము లధికముగా లోపించుటచేతను విడువబడినది.

క. అచ్చపుదెలుపును నలుపును
బచ్చయుగడువొప్పుననుచు । బాధింపంగా
నచ్చుపడనాల్గుదెగలై
యిచ్చెలుమనసుధవర్ణ । మెసగుఁ హరికిన్ 54

చిత్రవర్ణమను వర్ణము.

55. ఈపద్యము నశించినది.

గీ. బ్రహ్మమున యక్షశమనవై । శ్రీవణశక్రి
సత్వమువలన శుద్ధ । సత్వములగు
సత్వలకు బరికింపగా । సౌఖ్యదములు
రాజవాహిడములు నాభళి । రాజకంప. 56

క. కామక్రోధంబులచే
పామరములదగులమడక । నూడరిదగను
ద్దామసుఖంబులనుచు నభి
రామంబులు నిజముసత్వ । రాజోత్తంసా. 57

శుద్ధసత్వముల నిరూపించుచున్నాడు.

క. మదమోహద్వేషాదుల
మదిలోనూహింపనీక । మహనీయగుణో
న్నదమై రుచిమైయుండెడి
యది దామునిసత్వమైన । హరికంపనృపా. 58

గీ. సంతతమన్మధకేతా
చింతాకృత్తచిత్తవృత్తి । చేవెలయుచున

త్యంతప్రసాదలక్ష్మీ
కాంతగు తనకెపుడు సత్వ । గంధర్వమిలన్. 59

క. నిరుపమతేజో విభవా
దరణున గడునొప్పమీరుగం । ధర్వముదా
పరికింపనింద్రసత్వము
ధరణీరమణీయబాహు । ధరణివరాహా. 60

గీ. మధితరాగమోహ । మాయాప్రసంగమై
కోరలుయామ్యసత్వ । ఘోటకంబు
నాట్యపాటలచేత । నద్వరములమెచ్చు
యక్షసత్వమైన । యశ్వమధిప. 61

వ. ఈయారును సుద్ధసత్వములు-ఇంక మధ్యమంబుల జెప్పెద. 62

పైనజెప్పిన యారును సుద్ధసత్వములు. ముందు మధ్యముల జెప్పును.

గీ. అసురపైశాచిప్రేతరా । క్షసభుజంగ
పక్షిసత్వములనదగు । భావములను
ప్రబలనిస్వనములవారు । రాజసమున
మధ్యమంబులు ననగ స । న్నుతికినెక్కె. 63

సీ. సతతకోపంబును । శౌర్యగుణంబులు
వదలు సత్వంబుదై । తేయవాజి
నశుచిత్వభీతియు । నాహారశక్తియు
చెన్నొందుపైశాచ । సత్వహయము
బహ్వాశయునుదస్వ । భారభావితయును
సత్వహీనయు జిత్వ । సత్వసత్తి
నిద్రాశువునుచూడ । నెరిదిండిపోతును
క్షణసత్వనామంబు । సైంధవంబు

సంతతాశనమైథున । చాపలంబు
...శాకుంతసత్వత । రంగమంబు
చాపలంబును దోషంబు । సాధ్వసనము
గలఫణిసత్వవాహంబు । కింపనృపతి. 65

చ. అలసటభీతిజాడ్యమును । నాకటిపెల్లును మీఁదిలావునుం
దలపడుచున్న హేహములు । వాసనసత్వములెల్ల వేళలం
జలములమీఁద వేడ్కఁగల । సైంధవరత్నము మత్స్యసత్వమై
యలజడివిద్రిమానని హ । యంబులు బున్వోలిశుద్ధసత్వముల్. 65.

వ. ఛాయాలక్షణ మెట్టిదనిన. 66

ఛాయాలక్షణములఁ దెఱంగెఱింగించుచున్నాఁడు.

ఆ. ఆసనంబునడుమ । నంబుజభాంధవు
గదిసిమేఘరాజి । గప్పినట్లు
సప్తిమేననున్న । సకలలక్షణములు
చాయగప్పననిరి । సాళువారిక. 67

ఆ. పార్థివియనబరగు.........
వారణమనగ మది । వాయువనగ
.........వైదుదెఱంగుల
వేరువేరువిధుల । విస్తరింతు. 68

పాదభాగములు నశించినవి. అర్థము ద్యోతకమగుట లేదు.

మ. వివిధంబైన విశేషవర్ణములచే । విఖ్యాతమై కోమల
త్వవిభాతిం దనరారుకన్నులకును । త్సాహంబు సంధింపఁగా
నవిశేషంబువహించి నిశ్చలగతిం । భూవ్యక్తమైయొప్పు
పార్థివకచ్ఛాయహ యంబుమేలు జయ శ్రీ । దానాంకకంపాధిపా.

ఉ. తోయజమిత్రినూత్నరుచి । తోడులతూఁగుపద్మనాగర
త్నాయితకాంతితోఁగలయ । నాడియలంతుకడినొప్పుగాం

గేయపుకన్న నవ్వీకడు । గెంపువహించి వెలుంగుచూడనా
గేయవిశిష్టమై వ్యరికి । గీర్తివధూవరగంపభూవరా. 70

ఉ. సారపునీలమేఘములు । చాయలచాయలఁబోవనాడియుం
భోర్తుహకోసలద్యుతికి । బొమ్మలుపెట్టి ప్రసన్నమైనకూ
ర్మారుచిరప్రభావముల । బోరజయించి మనోహరాకృతిం
వారణయొప్ప మీఱునది । వాజులకెల్లగుమార మన్మథా. 71

క. ఈయెడచపలత్వమునను
బాయకవర్తిల్లుహరుమ । భావమునైజం
బైయుండు ఘోటకమునకు
రాయడికడునింద్యమగుచు । దగకీర్తినిధీ. 72

క. నాభళియల్పంబై గగ
నాచ్ఛాయసనాథమైన । చంచత్కలనా
వైభవము చూప్పుగలయది
యబ్బంగి తురంగములకు । నాయంబరయా. 73

క. రేపును పశమటిజామున
నేపుననుదరమున దృష్టి । మెయిననువేళం
రూపుగ మెయిగరచిన హరి
యాపోవగ జాయజూడ । నగుకంపనృపా. 74

ఆ. చక్కఁగాకనున్న । సొష్టంబుగలరీతి
వక్రిమైనమొగ్గ । వడలకున్న
వాలవిమయమైన । వదలకసంకీర్ణ
గతులకీఁహుహరికి । గంపభూప. 75

శుద్ధగతికి.

చ. శరభమురీతిపెద్దపులి । చాడ్పునగోవృషభంబుజాతిగే
శరివలెరాజహంస వరు। సంగతి నుష్ట్రముహరీతి మత్తకుం

జరమున భాతి వానరము । జాడమయూరములాగు నక్కమనో
హరగతినొప్పు తేజి విజయప్రదమౌ ధళీ కంఠభూవరా. 76

గంధలక్షణము.

శరభము వలెను పెద్దపులివలెను ఆవు యెద్దు సింహము వలెను రాజహంసవలెను ఒంటెవలెను ఏనుగవలెను కోతివలెను నెమలివలె నొ మనోహరరూపము కలదైయుండు గుర్రము విజయప్రదము.

ఉ. ఆననభాగమందు నయన। నాబ్జయుగంబున నాసికంబునన్
వీనులమేనిపై జెమట । నీళ్ళను మూత్రపురీషజాతియర్క
శ్రేణియనాఖ్యదుర్గ్రహమ। దేభమదాంబితపుష్పగంధముల్
పూనినదానిసౌఖ్యమగు । భూస్థలినా ధళీకంఠభూవరా. 77

ముఖంబునను నేత్రములయందును ముక్కునను వీనులందును శరీరమునందునను పుట్టిన చెమటనీళును.

ఆ. మత్స్యమధికకూర్మి । మామగళలభోరు
ఖరవరాహశునక । గంధమైన
హరులు చుట్టలు...... । యనయంగనౌ ధళీ
ప్రభునితన ముకంప । రాజతిలక. 78

మ్రూడవపాదంబున గొంతభాగమున నమునర్థస్ఫురింపజేయు క్రియాపదము పోవుటచే యర్థముదోపదు.

శా. వేణుక్రౌంచ మృదంగదుందుభిలసద్ద్వే వేంద్రనాగోల్లస
ద్వీణావారిదమంజునాదములకుం। బ్రియ్యంబులై యొప్పు
నిక్వాణంబుల్ గలవాజి యిచ్చుపతికి । కళ్యాణముల్ కంపనా
క్షోణీపాలక సుప్రతాపశుభముల్ । స్తోత్రైకపాత్రంబులన్. 79

వేణువు క్రౌంచము మృదంగము దుందుభిస్వర్గలోకసంబంధికమైన వీణ మేఘము మున్నగువానియొక్క సుశబ్దములననుకర్ణించురవముగల తురంగము యజమానునకు సకలకల్యాణముల నొసంగును.

ఆ. * * * *
* * * *
జూళనూరపంది । జాతినినుష్ట్రంబు
క్షుణిరవముసేయ । కాంతిచెరుచు. 80

పుండ్రలక్షణము.

నశించినది. ఊరపందివలెను ఉష్ట్రము-(ఒంటె) వలెను ధ్వని చేయుగుర్రము యజమానిని ప్రతిభ జెరుచును.

చ. ఉడుగకరక్తకుంమిగుల । నొప్పవిడెంబుతురంగమంబు బొ
ల్లిడతెగియున్న క్రోవ్వుకడ । కెక్కయుండిన మోణకద్దమై
నిడుపకయున్న కొంక్రెవలె । ప్రక్కనయన్నిక జంపుభావపా
పొడమినభావశృంఖలల । వోలినచిత్రపు రూపుదాల్చినన్. 81

సు. చెలువంబై యలశంఖచక్ర కలశ । శ్రీవత్సఖండేందు ఖ
డ్గలతాష్టాపదవేది కాంకుశపతా । కావజ్రకూర్మీగదా
కలితాదర్పణతారసీరజ శుభా। కారంబులై యొప్పవా
జిలతాస్థలినున్న బొల్లుపతికిన్ । చేకూర్చు నిష్టార్థముల్. 83

క. స్వస్తరుణీవిలసనస
త్కస్తూరీవల్లికా వికాసగ్రథిత
ప్రస్తారనూత్నస్తబక
గ్రస్తాహితవీరయోధ । ఘంటానాధా. 84

క. త్వ్యంకారపూర్ణనిష్టుర
హుంకారవిదారితోధి । దోర్వీర్యధను
ష్టంకారనిజశతృకులా
లంకృతపదపీఠ యోధ। శ్రీపతేతనయా. 85

అశ్వాసాంత పద్యములు గద్యము.

హయలక్షణవిలాసము.

శ్రీరస్తు.

అశ్వలక్షణసారము.

చతుర్థాంకురము.

శ్రీవక్షస్స్థలభువన
స్థితజలధర నిరూపమాన । శ్రితహృదయాబ్జా
సతతదయాంబుధియాదవ
క్షితిపతివంశాధినాథ । చిరకీర్తినిధీ. 1

కృతిపతిసంబోధన.

క. చతురత హయములయెడల
ద్భుతతర నిరూపమహా । దోషంబుల్ న
న్నుత గుమతన్నామ
స్థితియును తత్ఫలంబు తెలియ । జెప్పఁగవరుసన్. 2

హయములయందుగల వివిధదోషములను నిరూపించెదనని గ్రంథకారుఁడు కృతిపతికి జెప్పుచున్నాడు.

వ. అవియెవ్వియనిన విషమువిషమశుక్తిదంతులును కరాళరూఢకలితదంతులును వికారసారమేయసూకర బిడాల దంతులును దంతార్గళంబులును యిందిరమద్దికకు జ్ఞానకార సదయావర్తులును చిత్రరోమతుబాందులును – యేకాండ త్రిముష్కులును మర్కట నూర్జాల యేకపింగళియు జటామిశ్రి సీమంరస్తాలు – జివ్హాసృక్వ

ధరపోత్రధమోహనంబును దీప్తపుచ్ఛంబును దీప్తపుచ్ఛంబులును తిసునీల గోరచనపుంసకులు – పేత్రోపనీతగంధంబులును అవఖుండంబులును రసాలమార్గాలపాదులును దగ్ధచమోపనీతబంధులును కంధుకనేత్రిలలాటలిప్తజిహ్వావేములును గరళంబుపీకేశరులును హోష్ణసప్తవ్యస్థివంశ భంగులును క్షేశవాలంబులతోడంరాశి జనించినవియును దివాజాతంబును అమలయిపుట్టినవియును పెక్కుక గర్భంబు ననేకవారంబున జన్మించినవియునుమహాదోషంబులయ్యె లక్షణంబులు తత్ఫలంబులు వివరించెద. అందు దంతదోషంబు లెట్టివనిన.

విషమశుక్తిదంతలును కరాళిరూఢకలిత దంతులును కుక్క పందిపిల్లి మున్నగు వికారజంతువుల బోలినపండ్లు కలవియును.

సీ. సులపులైవందిజ్ఞ । జొంపల నడగొరికిన
పసదప్పియెడపండ్ల । పగిదినున్న
లెక్కకుదరిగిన । యెక్కువైయున్నను
చిప్పలబాగున । వొప్పుకున్న
మొదళ్ళవేరొండు । మొలచినవిలిగిన
పదివచ్చిపంతనే । పముసబడిన
సారమేయబిడాల । చజలదంతంబుల
కెనయైనబాగున । మొనసియున్న
యట్టిపండ్లున్నవాజుల । కట్టరాదు
భవ్యచారిత్రసలలిత । పద్మనేత్ర
శత్రునిర్భరరాయ వేశ్యాభుజంగ
రాజకులదీపయోభవ । రాజకంప.

లెక్కింపగా తక్కువయైయున్నను ఎక్కువయైయున్నను చిప్పలవలె నుండకున్నను దంతముల మొదళ్ళను యింకొకదంతము మొల

చినను దిరిగినను కుక్క పిల్లిమున్నగు వానిదంతములవలె నున్నటు వంటి గుర్రములను శాలలయందు గట్టరాదు.

క. పరికింప నల్లపండ్లకు
హరినామంబసిత దంతి । నరుదగ గేవా
స్ఫురదురు నానాసంప
ద్వరవిఘటనకారిగాన । వలదదినిలుపన్. 5

గీ. పంక్తి చక్కగాక । పండ్లలోన్కి వెలికి
పెరిగియున్న యదియు । విషమదంతి
నిలుపజనదు దాని । నిలిపినయాగదా
పుత్త్రశోకవహ్ని । పొగలజేయు. 6

పండ్లవరుస చక్కగానుండక పండ్లలోనికి పోయినట్లుగాని వెలికివచ్చినట్లుగాని ముందునకు వెనుకకు పోయినదానిని విషమ దంతి యందురు విషమదంతి విషమదంతి సమముగు దంతములు లేనిది. అట్టిగుర్రము నిలిపినవానికి పుత్త్రశోకము కలుగును.

గీ. కశునకదంతియనగ । సొరిదిగా జిహ్వలు
పెట్టినట్టిపండ్లు । పెరిగియున్న
హయము నామధేయ । మధిపతి నాకవి
నీరువట్టుచేత । నెరుగుపరచు.

గీ. మిత్త్రభయముసకల । శత్త్రువృద్ధియు జేయు
హీనదంతము కుదమైన వాజి
నీయధికదంతియైన । యా వాజి ప్రజలతో
విభునినను చు జముని । వీడుచూడ. 8

తక్కువపండ్లు కలిగినహయము మిత్త్రులవలన భయమును శత్త్రువులవలన పీడయు నెక్కువ జేయును ఎక్కువపండ్లు కలిగిలనతురంగము ప్రభువును యాతనిప్రజలను యమునిఛూచుట్టకై పంపును.

సరిహాడనుత్తవా । ధరములలోనొక్క
యడనాడిపాడనైన । యదికరాళి
యనుమ్యద్వి ం । కుశపంక్తిరీతిదా
తాలుచెప్పడిన క । రాళిదంతి
పాటినెడవెట్ట । పండ్లసివచ్చిన
హయము నామంబు దం । తాగ్రశంబు
పండ్లన్నియునువచ్చి । బలువైనయున్నచో
ముసలిపండ్లున్నది । మూఢదంతి
అ హయములు తమకుల । మెల్లనణచి
లగదలని పగరతో । బరచియలచు
పుప్పిపండ్లును నల్లని । పుప్పిపండ్లు
గు వాజులు తగవెందు । కంపభూప. 9

స. అరయంగా హరియుండయుగ్మము దా నై దేండ్లనుండోపపెం
దొరగింగాంచి రతిక్రియా కలనకు । ద్యోగింపకున్నేని న
త్తురగంబెన్నగ నింద్రియవృద్ధియదిబా । దుష్టాత్మమైకర్తని
ర్ఘరశోకంబున కప్పిపుచ్చుత నవం । శంబుం సహాయంబుగన్. 10

సీ. ఏకముష్కంబుల । ధీసుపతిత్త్రా
కాలునిపురికి వే । గంబయనుచు
వివిధవర్ణాములు । వివిధాంధు నుపతి
పుత్త్రులనెల్ల దా । పాలియ జేయు
లలితోమ లక్షితాం । కులు నిజనాథుని
కౌతుకశ్రీనేల । గలియ జేయు
మార్జాలముష్కంబు । మర్కటాండులు తన
జనపాలునకు పలా । యనము దెచ్చు
జాతముష్కతురంగంబు । జాతవేదు
కాహుతిగ జేయు తనునేలు । నతనియిల్లు

కూర్మితోనుండ యుగ్మంబు । గలుగకున్న
హరులగట్టంగజనదు వెూహనమురారీ. 11

చ. అరయగనేకపింగళి హయంబునిజాధిపు ప్రాణహీనుగా
ద్దురగతి యుద్ధభూమి నతిదుర్దమశత్రునృపాల సాయక
త్కరవరమంబుఁజేదఁజుపు । గావునవత్తురగంబు నెందును
బురముననుండ నీజనదు । పోడిమిశోమన గోరువారికిన్. 12

చ. పరగగ కేశవాలమున । బాసిజనించిన దుష్టవాజినిన్
బరముగనేలువానినన । పత్యునిజేయుకణంగి చూడగా
శిరమున పొద్దకోశమున । చెన్నగుశాశ్విత రోమజాతుర్యల్
కరముశితంబులైన తురగంబులు రాజులగూల్చునాజులన్. 13

తురంగవృత్తము. కృష్ణవాలహయము చాలకీడు యుద్ధభూమిలో
దిప్పిదిరనరులబుంచి తెగు నధీశుతోడ దా
కృష్ణవర్త్మయడరి యుగ్రకీల లెనగనేర్చి యా
ముష్కతానిరూఢిదక్కియుక్కడంబు చాడ్పునన్.

గీ. హయముకృష్ణజిహ్వ । యాజిరంగంబున
కరుగజేయువిభుని । యధికయశము
నను మదెలిపి తజ్ఞులగువారు నిల్పర
వ్వాజినెందు కంప । వసుమతీశ. 15

నల్లనగు నాలుకగల తురంగము సమరమందు యజమానుని యొక్క పూర్వయశము నశింపజేయునని హయలక్షణవేత్తలు దానిని గొన నొల్లరు.

గీ. అరయ యేకవర్ణ । మై మేను మెరయంగ
వాలశిరమువొండు । పన్నెలైన
ఘోటకంబు కడగి । ఘోరాజిలోపల
కర్తపేతపురికి । కాను కిచ్చు.

తురంగవృత్తం. ప్రాప్తనిర్మలైక । వర్ణమై వెలుగుచున్న
యానెత్తి యుగ్రనాల మొక్క । చాయమై తనర్చిన
దిక్షపుచ్ఛమది యధీశుని కౌతుకాదివిన్
శత్రుజిహ్వాగాన నిలుప । జనదు కంపభూవరా. 17

మచకయొంత లేక శశి । మండలిమీద వినీలరోచులు
విస్ఫుటమై విపిలమణి । నిచ్చినచాడ్పున వెల్లముసుతో
మసగిన మేనునం వెనను । మస్తకముందన రారుచుండగా
తిరిసరియనంగదా బరగ । ధీశ్వర సర్వధనాపహారియై. 13

క. పుగాత్రుడనగ దగునిల
నుగ్రపుని గళముబోలు గళము । గలదది యలనీ
లగ్రీవనుహయము
త్యుగ్రంబైపతి ధనంబు । యశమున రాచున్. 19

గీ. మూడు కాళ్లను కడగిన । మునలియగును
వెలయ నొక కాలుకడగిన । విషమపాది
అదియు నదియును చాలదో । పావహములు
అవిశతలమున తిలకంబు । కలుగకున్న. 20

మునలినిగూర్చి వెనుకటి యాశ్వాసములలో జెప్పినది చాలక మరల చెప్పుచున్నాడు. అవిశభాగమున తిలకమున్నదానిని ఉద్యమ పక్షపువాజిగా నెన్నవచ్చును.

గీ. పెక్కువన్నెల పులిభంగి । బేర్చియున్న
అశ్వనామంబు పరికింప । నవఘటంబు
కణగి యావాజినేలక । పుడమియెల్ల
వెడల నడపింపవలయు భూ । విభునికధిప. 21

పెద్దపులివలె మూడునాలుగు వర్ణములుగలిగిన తురంగమును నవఘంటంబు అందురు. అట్టితురగంబును నిమిషమైనను నిలుపక వెడల గొట్టవలయును.

క. కరరూపశ్వరవర్ణో
త్కరములలో నొకటి యయిన ...
ఖర సారమస్తు రంగము
అరయం గా పుత్రమిత్ర హానిం జే

గీ. గార్ధభంబు రీతి ఘనవర్ణగాంగాళి
యేహయంబు పెట్ట నెసగునట్టి
హయము గౌరవవృష్టి యదియు
ఛిత్రిపదులు పతుల శిరులనణచు.

గీ. శిరముపుచ్ఛ మూలంబు వరుసజ
దగ్ధచర్మోప మానగం ధంబులైన
వాజితలపోయ కెక్కుడు వానియి
యనల శిఖలకు నాహార మగుచునుండు. 24

శిరముతోకయును కాలినచర్మముల వాసనగలిగిన నాగుర్రమును నిలుపజనదు. ఎవనియింట నాగుర్రముండునో వాని యిల్లు యగ్నిహోత్రున కాహుతియగును.

చ. కవలనుచుం హయంబులు తగం జనియించిన వాని యిల్లు దా
న... ... ... వా
చవిగొన గాన తక్కిన విచారము సేయక దేవతా
దివిజుల కిచ్చు టొప్పునని ధీరులు చెప్పిరి శాస్త్రసమ్మతిన్. 25

గుర్రమునకొకసారి రెండుపిల్లలుపుట్టిన తత్క్షణమ యాగుర్రమును పిల్లలతోగూడ దేవతలకుగాని బ్రాహ్మణులకుగాని యివ్వదగును. కాని నిలుపరాదు.

END OF TITLE